

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΥΠΟ

ΜΕΝΕΛΑΟΥ Α. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ

Ἡ διαφορὰ τῆς κοινωνικῆς τάξεως τῶν βυζαντινῶν πολιτῶν δὲν ἦτο ἄμοιρος συνεπειῶν διὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον. Ἡ διάκρισις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, ἔχουσα δυσμενεστάτας ἐν τῷ δικαίῳ ἐπιπτώσεις διὰ τοὺς τελευταίους¹, εἶναι παλαιοτάτη.

Εἰς τὴν παροῦσαν ὁμῶς μελέτην ἐρευνᾶται ἡ ἐπίδρασις ἣν ἔσκει εἰς τινὰς περιπτώσεις ἐπὶ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, ἰδίᾳ δὲ τὸ ποινικόν, ἡ διαφορὰ τῆς κοινωνικῆς τάξεως μεταξὺ ἐλευθέρων βυζαντινῶν πολιτῶν.

Ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ δὲν ἐπικρατεῖ εἰς ἀπάσας τὰς διατάξεις αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν ἐναντι τοῦ νόμου. Καθιεροῦνται διακρίσεις. Οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς «εὐτελεῖς» πολῖται ἀντιμετωπίζονται ἐνίοτε δυσμενέστερον τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν νομικῶν κειμένων χαρακτηριζομένων διὰ τῶν ἐκφράσεων «ἐντιμοί», «τίμιοι», «σεμνοί», «εὐυπόληπτοι»².

Ἡ ὑπὸ τοῦ δικαίου ἄνισος αὕτη μεταχείρισις τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι δημιούρ-

1) Εἰδικώτερον ἡ δυσμενὴς ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ δικαίου μεταχείρισις τῶν δούλων καθίσταται σαφὴς δυνάμει ρητῆς γενικῆς διατάξεως τῶν Βασιλικῶν ὀριζούσης ὅτι: «Ἐν τοῖς ἐγκλήμασι πικρότερον οἱ δούλοι καὶ οἱ ἄτιμοι τιμωροῦνται» (Βασ. 60.51.26).

2) Ὡς πρὸς τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα ἐναλλαγὴν τῶν χρησιμοποιουμένων ὀρων πρβλ. F. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts, (Byzantinisches Archiv 9) Leipzig-Berlin 1927, σ. 11. Ὁμοίως καὶ A. Hohlweg, Zur Frage der Pronoia in Byzanz, Byzantinische Zeitschrift, 60 (1967), σ. 290.

γημα τοῦ Βυζαντίου. Παρατηρεῖται ἤδη ἐπὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅτε διεκρίνοντο οἱ *honestiores*¹ τῶν *humiliores*² ἢ *tenuiores*³ ἢ *plebei*⁴.

Ἡ διάφορος μεταχείρισις τῶν ἐλευθέρων ρωμαίων πολιτῶν ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐπὶ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου. Ὁ πρῶτος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις, καταργήσας τὴν ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἔναντι τοῦ νόμου, ἐδημιούργησε τὴν κοινωνικὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν στηριζομένην εἴτε εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ πολίτου εἴτε καὶ εἰς τὴν κληρονομικότητα. Ὁ δεύτερος πάλιν προσέδωκεν εἰς τὴν καθιερωθεῖσαν διάκρισιν τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πληβείων σπουδαιότητα ἐξ ἐπόψεως ποινικοῦ δικαίου ὀρίσας, ὅπως μὴ ἐπιβάλληται κατὰ τῶν εὐγενῶν ἡ ποινὴ τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων⁵. Βραδύτερον τὸ σύστημα τοῦτο τῶν διακρίσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἐπὶ τὸ ὅποιον ἡ μόρφωσις ἢ καὶ ἡ περιουσιακὴ κατάστασις τοῦ ἐλευθέρου πολίτου οὐδεμίαν ἥσκουν ἐπίδρασιν, ἔλαβεν ἔτι μεγαλυτέραν ἐξέλιξιν, ἡ δὲ προνομιακὴ μεταχείρισις τῶν εὐγενῶν ἐπεξετάθη.

Αἱ διευρυνθεῖσαι αὗται ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ ποινικοῦ νόμου περιπτώσεις ἀνίσου μεταχειρίσεως τῶν πολιτῶν ἴσχυσαν καὶ ἐν Βυζαντίῳ, μετενεχθεῖσαι διὰ τῆς Ἰουστινιανεῖου νομοθεσίας.

Οὕτως ἡ ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν νομοθετικῶν καὶ ἐν γένει νομικῶν πηγῶν ἄγει εἰς τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις:

I. ΑΝΙΣΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

1. *Εὐτελεῖς* — *Ἐντιμοὶ κ.λ.π.*

α) *Ἀνθρωποκτονία*. Ἐπὶ ἀνθρωποκτονίας (ἐπὶ φόνου κατὰ τὴν ὁρολογίαν τῶν βυζαντινῶν νομικῶν πηγῶν) ἡ ποινικὴ μεταχείρισις τῶν ἐκ δολίας προθέσεως φονέων ἠδράζετο ἐπὶ τῶν διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ, περὶ «ἀνδροφόνων», Κορνηλίου

1) Dig. 47.9.12.1· 48.19.28.2. Ὁ ὅρος «*honestiores*», κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θανάτου τοῦ Καραχάλλα, ὑπεδήλου τάξιν κοινωνικὴν προνομιοῦχον ἐξ ἐπόψεως ποινικοῦ δικαίου. Βλ. André Piganiol, *Histoire de Rome*, Paris 1954, σ. 409.

2) Dig. 47.9.12.1· 47.10.45· 47.11.6.

3) Dig. 48.19.28.2.

4) Dig. 48.19.9.14,15· 50.4.7.

5) Théod. Mommsen, *Le droit pénal romain* (μετάφρ. J. Duquesne), τ. 3, Paris 1907, σ. 396.

νόμου¹, αἵτινες προέβλεπον διάφορον ποινικὸν κολασμὸν τῶν «ἐντίμων» ἀπὸ τῶν «εὐτελῶν» φονέων. Κατὰ τρόπον δὲ σαφῇ καθιεροῦτο εἰς ταύτας ἡ ἀνισότης τῶν ποινῶν, καθ' ὅσον ὠρίζετο ἐν αὐταῖς ὅτι οἱ ἐν ἐντιμοτέρᾳ τάξει ἀνήκοντες φονεῖς ἐξωρίζοντο εἰς νῆσον, δημευομένης συγχρόνως καὶ τῆς περιουσίας των, ἐνῶ οἱ εὐτελεῖς ἐσταυροῦντο ἢ ἐρρίπτοντο εἰς τὰ θηρία². Ἡ ἀνισότης αὕτη ἐκάμπτετο μόνον εἰς τινὰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις. Οὕτως ἐπὶ φόνου γονέων καὶ γενικώτερον συγγενῶν³ ἢ ἐπὶ ἐγκλήματος καθοσιώσεως⁴ ἡ αὐτὴ ἐπεβάλλετο ποινή, ἀδιακρίτως τῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ δράστης. Ὁμοίως οὐδαμῶς ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν, πρὸς ἡπιωτέραν ποινικὴν μεταχείρισιν, ἡ τάξις εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ φονεύσας τὸν διασωθέντα «τῆς ζαλὸς [sic] τῶν κυμάτων», ἀλλ' ἐτιμωρεῖτο οὗτος διὰ τῆς ποινῆς ὅπως συνταφῇ ζῶν μετὰ τοῦ νεκροῦ⁵.

γ) *Παρονομοφθορία*. Εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς φθορᾶς παρθένου, ὡς καὶ εἰς τὰς εἰδικωτέρας διακρίσεις ὑφ' αἷς ἀπαντᾷ τοῦτο ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ, παρατηρεῖται ὡσαύτως ἀνισότης τῶν ἐπιβαλλομένων ποινῶν. Οὕτως ἐπὶ φθορᾶς παρθένου ὑπερβάσης τὴν ἀνηβότητα ὁ Ἰούλιος νόμος ἐτιμώρει τὸν μὲν «εὐϋπόληπτον» φθορέα

1) «Τῷ Κορνελίῳ ἔνοχος κάθε (ἀσφαλῶς ἀρχικῶς «ἄπας». Πρβλ. κατωτέρω σ. 186, ὅπου ὁ στίχος: «τοὺς ἐκ μελέτης ἄπαντας φονεὰς δεδειγμένους») φονεὺς τυγχάνει.» (Σύνοψις τῶν Νόμων Μιχαήλ τοῦ Ψελλοῦ, *Jus Graecoromanum* Ἰω. Ζέπου καὶ Παν. Ζέπου [ἐφεξῆς δηλούμενον ὑπὸ τὴν ἐνδειξιν J. G.—R], τ. 7, σ. 386). Πρβλ. καὶ τὸν τίτλον ΛΘ' τοῦ ἐξηκοστοῦ βιβλίου τῶν Βασιλικῶν τὸν φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν: «Νόμος Κορνέλιος περὶ φονευτῶν καὶ φαρμακῶν καὶ μαθηματικῶν, καὶ τῶν ὁμοίων».

2) Dig. 48.8.3 § 5. Πρβλ. καὶ Βασ. 60.39.3. *Synopsis Minor*, Lit. ΦC. 15, J. G.-R., τ. 6, σ. 538.— Πόνημα Ἀτταλειώτου, ΛΕ', ρμβ', J. G.-R., τ. 7, σ. 477.— *Synopsis Basilicorum* Φ. VI, 15, J. G.-R., τ. 5, σ. 571.— *Prochiron Auctum* XXXIX, 218 J. G.-R., τ. 7, σ. 302. Παρομοία ἀνισος ποινικὴ κύρωσις «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» φονέων ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ Νομικὸν Πρόχειρον τοῦ Μ. Φωτεινοπούλου: «Καὶ εἰς μὲν τὸν φόνον ὅπου γίνεται μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ φονέως, ἂν εἶναι ὁ φονεὺς κἀνένας ἐντιμος, τιμωρεῖται μετὰ τὴν δήμευσιν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ ὧλων, εἰ δὲ καὶ εἶναι εὐτελής, παιδεύεται μετὰ θάνατον» (Π. Ι. Ζέπου, Μιχαήλ Φωτεινοπούλου Νομικὸν Πρόχειρον, Α.Ι.Δ, τ. ΙΖ, Ἀθῆναι 1959, σ. 184, α').

3) Cod. 9.17.1.— Dig. 48.9.9. — Βασ. 60.40.1, 60.40.8.— *Synopsis Basilicorum* Φ. VI, 30, J. G.-R., τ. 5, σ. 573. — *Epanagoge Aucta*, XLIII, 4, J. G.-R., τ. 6, σ. 184. — Ἀρμενόπουλος 6.6.16. — Πρβλ. καὶ Νομικὸν Πρόχειρον Μ. Φωτεινοπούλου, Π. Ι. Ζέπου, ἐνθ' ἀν., σ. 185, ζ'.

4) «Ἐάν τις συνομοσάμενος μετὰ στρατιωτῶν, ἢ ἰδιωτῶν, ἢ βαρβάρων, φονεύσῃ ἱλλούστριον, ἢ ἀπλῶς οἷονδῆποτε συγκλητικὸν ἢ στρατιώτην, καθοσιώσεως κρινέσθω, καὶ κεφαλικὴν τὴν δι' αἵματος ὑπομενέτω τιμωρίαν μετὰ δημεύσεως.» Βασ. 60.36.18. — *Synopsis Minor*, Lit. ΦC. 7, J. G.-R., τ. 6, σ. 537. — *Prochiron Auctum* XXXIX, 48, J. G.-R., τ. 7 σ. 284. — Πόνημα Ἀτταλειώτου ΛΕ', ργ', J. G.-R., τ. 7, σ. 472. — Ἀρμενόπουλος 6.6.19.

5) Νεκρὰ 21 Μαυρικίου (J. G.-R., 1, σ. 27).

διὰ τῆς περιουσιακῆς ποινῆς τῆς δημεύσεως τοῦ ἡμίσεος τῆς περιουσίας του, τὸν δὲ «εὐτελῆ» διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἐξορίας, ἀφοῦ πρότερον ὑπέβαλλε τοῦτον καὶ εἰς σωματικὰς βασάνους¹. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ φθορᾶς ἀνήβου κόρης τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον ἐπέβαλλε διάφορον ποινὴν εἰς τὸν «ἐντιμον» φθορέα, ὅστις περιορίζετο εἰς νῆσον ἢ ἐξωρίζετο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «εὐτελῆ», ὅστις καταδικάζετο εἰς τὴν βαρυτάτην ποινὴν τοῦ «μετάλλου»².

1) Inst. 4.18.4. — Ἰνστιτούτ Θεοφίλου 4.18 § 4, J.G.-R., τ. 3, σ. 268. «... Ὁ Ἰούλιος δὲ ἀδουλτέρις τοὺς μὲν μοιχοὺς καὶ ἀρσενοκοίτας ξίφει τιμωρεῖται, τοὺς δὲ χωρὶς βίας παρθένον ἢ χήραν αἰσχρουργήσαντας, εὐνοπλήπτους μὲν ὄντας εἰς τὸ ἡμισυ τῆς οὐσίας δημεύει, τοὺς εὐτελεῖς δὲ σωματικῶς σωφρονίζει καὶ ἐξορίζει» (Synopsis Basilicorum, A. LXVII, 2, J.G.-R., τ. 5, σ. 110).

2) Dig. 48.19.38 § 3. Βλ. καὶ Βασ. 60.51.34 («Ὁ τὴν ἀνηβον φθείρων, εὐτελῆς μὲν ὢν μεταλλάσσεται, τίμιος δὲ εἰς νῆσον πέμπεται ἢ ἐξορίζεται»). Synopsis Basilicorum, Φ. III, 11, J.G.-R., τ. 5, σ. 566.

Ἡ ποινὴ δὲ τοῦ μετάλλου ἦτο «τὸ καταδικασθῆναί τινα ἄσβεστον ποιεῖν, ἢ θεῖον ὀρύττειν». Βασ. 60.51.8 = Dig. 48.19.8. § 10. — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ρηθ', J.G.-R., τ. 7, σ. 482. — Synopsis Basilicorum, MIXI, 1, J.G.-R., τ. 5, σ. 419. — Ἀρμενόπουλος, Append. III, 32. Βλ. πλείονα εἰς Μεν. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Παρθενοφθορία καὶ Εὐρεσις θησαυροῦ, σ. 40, σημ. 2.

Ὅτι δὲ ἡ ποινὴ τοῦ μετάλλου ἦτο βαρυτέρα τῆς ἐξορίας, καταφαίνεται σαφῶς ἐκ διατάξεως τῶν Βασιλικῶν, ἀποσαφηνιζούσης τί ἐθεωρεῖτο ὡς ἐσχάτη τιμωρία, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ διαφωτιστικοῦ σχολίου: «Ἐσχάτη τιμωρία ἐστὶ τὸ φουρμισθῆναι, καὶ καυθῆναι, καὶ ἀποκεφαλισθῆναι, καὶ μεταλλισθῆναι, καὶ περιορισθῆναι· ταῦτα γὰρ πλησιάζει καὶ μιμεῖται θάνατον.

Τὸ δὲ προσκαίρως ἢ διηνεκῶς ἐξορισθῆναι, ἢ εἰς δημόσιον ἔργον δοθῆναι, ἢ ροπαλισθῆναι, ἢ ἄλλως ὑποστῆναι ποινὴν, οὐκ ἐστὶ κεφαλικόν.

ἐσχάτη τιμωρία ἐστὶ] Οὗτοι σχεδὸν εἰσὶν οἱ βαθμοὶ καὶ ἡ τάξις, ἅκρα μὲν γὰρ τιμωρία ἐστὶ τὸ φούρικα κατακριθῆναι ἢ ζῶντα καυθῆναι· αὕτη δὲ ἡ τιμωρία, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δικαίως ἅκρα λέγεται αὕτη, ὅμως, ἐπειδὴ μετὰ τὴν φούρικαν ἐπενοήθη, μεταγενεστέρᾳ αὐτῆς εἶναι δοκεῖ, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς ἀποτομὴ ἅκρα τιμωρία ἐστὶ. μετὰ ταύτην πλησιάζουσα τῷ θανάτῳ ἐστὶν ἡ εἰς μέταλλον τιμωρία. μετὰ ταῦτα ἡ εἰς νῆσον δεπορτατίων. αἱ λοιπαὶ δὲ τιμωρίαι εἰς ὑπόληψιν μᾶλλον, οὐκ εἰς κίνδυνον ἀνήκουσιν, ὡς ἡ διηνεκὴς καὶ ἡ πρόσκαιρος ἐξορία, καὶ ἡ εἰς νῆσον ἐξορία, ἢ ὅτε δίδοται τις εἰς ἔργον δημόσιον, ἢ ὅτε τῇ πληγῇ τῶν ροπάλων ὑποβάλλεται. ζήτει κεφ. 21.» (Βασ. 60.51.26 = Dig. 48.19.28).

Ἀξία μνείας ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἑτέρα διάταξις τῶν Βασιλικῶν, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι οἱ μεταλλιζόμενοι ὑφίσταντο καὶ στίξιν εἰς τὸ σῶμα. Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαγορεύει τὴν στίξιν τοῦ προσώπου τῶν μεταλλιζομένων καὶ ὀρίζει ὅπως ἡ στίξις περιορισθῇ εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἵνα «ἡ ὄψις, ἥτις πρὸς μίμησιν τῆς ὠραιότητος τῆς οὐρανίας ἐστὶ πεπλασμένη, μηδαμῶς σπιλωθῇ» (Βασ. 60.51.54 = Cod. 9.47.17). Πρβλ. καὶ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμός, τ. 6, ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 63 ἐπ.

γ) *Ἀμβλωσις*. Οἱ δίδοντες ἀπόμα πρὸς φίλτρον ἢ ἀμβλωτρίδιον» ἐτιμωροῦντο διαφόρως, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν τάξεως. Οὕτως οἱ «τίμιοι» ἐξωρίζοντο ὑφιστάμενοι καὶ μερικὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας των, ἐνῶ οἱ «εὐτελεῖς» ὑπέκειντο εἰς τὴν ποινικὴν κύρωσιν τοῦ μετάλλου¹. Εἶναι ὅμως ἄξιον μνείας, ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐκ τοῦ διδομένου ποτοῦ ἤθελε τελευτήσῃ ὁ πιὼν τοῦτο, ἐπεβάλλετο ἡ ἐσχάτη τιμωρία ἀδιακρίτως τάξεως².

δ) *Μαστροπεία*. Ἐκ τοῦ τριακοστοῦ ὀγδόου τίτλου τοῦ ἐξηκοστοῦ βιβλίου τῶν Βασιλικῶν, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς προαγωγοὺς διατάξεις τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας, πορίζομεθα ὅτι οἱ προαγωγοὶ ἢ πορνοβοσκοὶ (κατὰ τὴν ὀρολογίαν τῶν βυζαντινῶν νομοθετικῶν κειμένων) δὲν ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιβολῇ ταύτης ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ κοινωνικὴ τάξις τοῦ ἐγκληματήσαντος διὰ τὸν ἐλαφρότερον ἢ βαρύτερον κολασμὸν αὐτοῦ: «Ὁ πορνοβοσκὸς ἢ προαγωγεύς, εἰ μὲν εὐτελής ἐστι, βασανιζέσθω καὶ πεμπέσθω εἰς μέταλλον· εἰ δὲ σεμνὸς ἐστίν, ἐκπίπτει τῆς ἰδίας ἀξίας ἢ στρατείας»³.

ε) *Ἐμπρησμός*. Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τοῦ ἐμπρησμοῦ ἢ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπειλουμένη ποινὴ καθορίζεται ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνήκει ὁ ἀδικοπραγῆσας.

«Οἱ ἐπίτηδες ἐν πόλει ποιοῦντες ἐμπρησμόν, εὐτελεῖς μὲν ὄντες θηριομαχοῦσιν· ἐν τινι δὲ βαθμῷ ὄντες ἀποκεφαλίζονται, ἢ εἰς νῆσον περιορίζονται»⁴.

ς) *Ζωοκλοπή*. Πλεῖστα εἶναι αἱ διατάξεις τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς ζωοκλοπῆς. Ἡ ἀπειλὴ δὲ αὐστηρῶν κυρώσεων κατὰ τῶν ζωοκλεπτῶν ἀποτελεῖ σαφῆ ἐνδειξιν τοῦ σοβαροῦ ἀντικτύπου τοῦ ἐγκλήματος

1) Βασ. 60.51.34 = Dig. 48.19.38 § 5. — Prochiron Auctum XXXIX, 188, J.G.-R., τ. 7, σ. 299.

2) «Οἱ δίδοντες ποτὸν διὰ τὸ ἐκτρώσαι ἢ διὰ φίλτρον, εἰ καὶ μὴ διὰ τινὰ δόλον παράσχωσιν, ἐπειδὴ ὅλως κακοῦ παραδείγματός ἐστι τὸ γεγονός, εἰ μὲν εὐτελεῖς ὧσι μεταλλίζονται· εἰ δὲ τιμιώτεροι, μετὰ μερικῆς δήμεσεως ρελεγατεύονται. εἰ μὲντοι ἐκ τοῦ διδομένου ποτοῦ τελευτήσῃ ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνή, τότε τῇ ἐσχάτῃ καθυποβάλλονται τιμωρία οἱ τὸ ποτὸν δεδωκότες» (Prochiron Auctum XXXIX, 183, J.G.-R., τ. 7, σ. 299).

3) Βασ. 60.38.2 (Σχόλιον). — Cod. 11.40.7. Πρβλ. καὶ σχόλιον Στεφάνου ἐν Βασ. 21.2.4 (Ed. H. J. Scheltema et D. Holwerda): «... Ὑπόκειται δὲ ὁ πορνοβοσκὸς καὶ τῷ Ἰουλίῳ δεαδουλερίῳ. . . εἰς τὸ ἡμισυ δήμευσιν ἐπάγων τῆς περιουσίας αὐτοῦ· εἰ δὲ εὐτελής ἐστι, μετὰ τὸ βασανίσαι αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐξόριστον αὐτὸν ποιεῖ. . . ».

4) Βασ. 60.39.6 (= Dig. 47.9.12 § 1). — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ρμζ', J.G.-R., τ. 7, σ. 477, ἐνθα ἀντὶ τοῦ «ἀποκεφαλίζονται» ἀναγράφεται «κεφαλικῶς τιμωροῦνται». Πρβλ. ὁμοίως καὶ ἐτέραν περὶ τῶν «εὐτελῶν» διατάξιν τῶν Βασιλικῶν (60.51.26 = Dig. 48.19.12) καθ' ἣν: «Οἱ δημῶδεις καὶ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι ποιοῦντες ἐμπρησμούς ἐν πόλει δι' ἔχθραν ἢ πραιδαν, ἀποκεφαλίζονται ἢ καίονται».

τούτου εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Βυζαντίου¹. Οὕτως εἰς τὰ Βασιλικά ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ ἀπελατῶν» περιλαμβάνονται αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν ζωοκλοπὴν διατάξεις καὶ καθορίζεται τίς χαρακτηρίζεται ζωοκλέπτης ἢ ἀπελάτης κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν βυζαντινῶν νομικῶν πηγῶν.

«Κυρίως ἀπελάτης λέγεται, ὅστις θρέμματα ἀπὸ βοσκῆς ἢ βουκολίων ὑποσύρει, ἢ ἀπὸ τῶν ἀγελῶν ἵππους. ὁ γὰρ βοῦν ἢ ἵππον πλανώμενον λαβὼν οὐκ ἐστὶν ἀπελάτης, ἀλλὰ κλέπτης»².

Ἐτέρα δὲ διάταξις τῶν Βασιλικῶν διακρίνει τὸν κλέπτην τοῦ ἀπελάτου³ ἐκ τῆς ποσότητος τῶν κλαπέντων ζώων.

«Ἡ ποσότης (διαχωρίζει) τὸν κλέπτην ἀπὸ τοῦ ἀπελάτου. ὁ μὲν γὰρ ἓνα χοῖρον κλέπτων κλέπτης ἐστίν, ὁ δὲ ἀγέλην, ἀπελάτης ἐστίν»⁴.

Ἄξιον ὅμως πολλῆς προσοχῆς εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ κατὰ τῶν ὑποπεσάντων εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἀπειλούμεναι ποιναὶ εἶναι βαρύτεραι καὶ ἐπιβάλλεται ἐπ' αὐτῶν «ἡ τῶν βασάνων ποινή, καὶ ἡ τοῦ μετάλλου τιμωρία, καὶ ἡ τοῦ δημοσίου ἔργου, καὶ ἡ τῆς χειρὸς ἐκτομή», οἱ ἔντιμοι «οὐχ ὑπομένουσι ποινήν, ἀλλ' ἢ ἐξορίζονται, ἢ ἀποκινοῦνται τοῦ ὀφφικίου».

Ἡ ἐπὶ τῶν «ἐντίμων» προνομικὴ μεταχείρισις ἀργεῖ μόνον ἐπὶ τῶν «μετὰ ξίφους ἀπελαυνόντων», οἵτινες «θηρίοις ὑποβάλλονται»⁵.

ζ) *Κλοπή*. Ἐπὶ κλοπῆς ἢ βυζαντινῆ νομοθεσία θεσπίζει διάφορον ποινικὴν κύρωσιν, ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ ἀδικοπραγήσαντος, μόνον ἐφ' ὅσον ὁ κλέπτης ἐπεχείρησε νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν δι' ἀκοντίου⁶, ἔστω καὶ

1) Ὁμοίως καὶ διὰ τὸν στρατόν, ὅπου ἡ σπουδαιότης ἰδιαιτέρως τῶν ἵππων ἀπετέλει νευραλγικῆς σημασίας παράγοντα τοῦ δυναμικοῦ αὐτοῦ. Πρβλ. ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τὴν βαρεῖαν ποινὴν τῆς χειροκοπίας, ἣν ἐπιβάλλει ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸν κλέπτοντα «ἐν φροσσάτῳ ἤτοι ἐν ἐξπεδίτῳ... ἄλογον» (Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, ε', J.G.-R., τ. 2, σ. 54).

2) Βασ. 60.25.1 (= Dig. 47.14.1 § 1). — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ξδ', J.G.-R. τ. 7, σ. 467.

3) Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τοῦ ὅρου «ἀπελάτης» ἐδηλοῦτο καὶ μέλος στρατιωτικοῦ σώματος, τοῦ ὁποίου τμῆμα ἀπετέλουν αἱ φρουραὶ τῶν κάστρων. Οὕτω τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν στρατιώτας, ἐνέτασσον εἰς τὸ σῶμα τῶν ἀπελατῶν: «ἐὰν δὲ παντελῶς ἐξαπορῶσιν καὶ οὐ δύνανται οὐδὲ μετὰ τῶν διδομένων αὐτοῖς συνδοτῶν τὴν ἰδίαν στρατεῖαν ἐξυπηρετεῖν, τότε ἀδορεῖονται καὶ δίδονται εἰς ἀπελάτας, ἐξ ὧν Τζέκωνες ἀφορίζονται εἰς τὰ κάστρα». (Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως, ἔκδ. Βόννης 1829, I, σ. 696).

4) Βασ. 60.51.15 (= Dig. 48. 19.16 § 7). Πρβλ. καὶ Βασ. 60.25.3 (σχόλιον).

5) Βασ. 60.25.1 (= Dig. 47.14.1 § 3).

6) Βασ. 60.12.54. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ διατάξει τῶν Βασιλικῶν ὁρίζεται, ὅτι διὰ τῆς «προσηγορίας»

ἂν οὐδένα ἐπληξεν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ «ἐντιμος» δράστης τιμωρεῖται ἡπιώτερον διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἐξορίας, ἐνῶ ὁ «εὐτελής» βαρύτερον διὰ τῆς ποινῆς τοῦ μετάλλου¹.

Ἄξιαί μνείας εἶναι καὶ ἕτεραι δύο περιπτώσεις κλοπῆς, εἰς ἃς ὁμοίως ἀπαντᾷ ἡ διάκρισις. Αὗται εἶναι ἡ κλοπὴ ἀργύρου ἢ χρυσοῦ «ἀπὸ βασιλικῶν μετάλλων» καὶ ἡ κλοπὴ πράγματος ἀφιερωμένου εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν.

Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὁ κλέπτης «ἐξορίζεται ἢ μεταλλάσσεται πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ προσώπου»², ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἡ ἐλαφροτέρα ποινὴ τῶν «ἐν τάξει τιμιωτέρων» εὐρισκομένων ἱεροσύλων ἐπιβάλλεται μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἀντικείμενον τῆς κλοπῆς εἶναι μικρᾶς ἀξίας καὶ ὁ κλέπτης «ἡμερινός». Εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν ἡ ποινὴ τῶν ἱεροσύλων ἦτο ἡ θανατικὴ, ἀδιακρίτως τάξεως³.

η) Ἐπὶ τῶν μετακινήσαντων λείψανα ἢ ὅστ' αὖ νεκρῶν ἐπεβάλλετο ὁμοίως ὑπὸ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας διάφορος ποινὴ, ἐξαρθρωμένη ἐκ τοῦ ἐὰν ὁ δράστης τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐντίμων ἢ τῶν εὐτελῶν. Ἡ σχετικὴ διάταξις τῶν Πανδεκτῶν ρητῶς ὀρίζει ὅτι οἱ ἐντιμοὶ ὑφίσταντο τὴν ποινὴν τῆς εἰς νῆσον ἐξορίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς εὐτελεῖς, οἵτινες ἐκολάζοντο διὰ τῆς ἐσχάτης ποινῆς⁴. Ἡ αὐτὴ διάταξις μετὰ τῆς αὐτῆς διακρίσεως περιελήφθη καὶ εἰς τὰ Βασιλικά, εἰς ἃ ἡ φραστικὴ διατύπωσις τῶν κυρώσεων εἶναι ὅτι οἱ μὲν εὐτελεῖς «ἄκρως τιμωροῦνται», οἱ δὲ ἐντιμοὶ «εἰς νῆσον περιορίζονται»⁵.

θ) Ὁ φονεύσας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἦν συνέλαβε μοιχευομένην⁶, ἐτιμωρεῖτο διὰ

τοῦ ἀκοντίου δηλοῦνται «πάντα τὰ βλάπτοντα», ἅτινα ὁ σχολιαστὴς ἐπεξηγεῖ: «Τουτέστι, σίδηρος, ξύλα, λίθοι, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ὅσα ἐπὶ τῷ βλάπτειν ἐπιφέρεται τις».

1) Dig. 47.17.1.

2) Βασ. 60.45.7 (= Dig. 48.13.6 § 2).

3) «Ἡ τοῦ ἱεροσύλου ποινὴ ἀπὸ τῆς ποιότητος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἀμαρτήματος καὶ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἢ βαρυτέρα ἢ ἐλαφροτέρα ἐπιφέρεται. τινὲς γὰρ θηρίοις παραδίδονται, τινὲς καίονται, τινὲς φουρκίζονται. μεμετρημένη δὲ ποινὴ ἐστὶ τὸ παραδοθῆναι θηρίοις τὸν νυκτερινὸν ἱερόσυλον, ἡμερινὸν δὲ μέτριόν τι ἱεροσυλοῦντα μεταλλάττεσθαι, τὸν δὲ τίμιον δεπορτατεύεσθαι» (Prochiron Auctum XXXIX, 37, J.G.-R., τ. 7, σ. 282). — Βασ. 60.45.15 (Σχόλιον). — Φωτίου Νομοκ., τίτλ. Β', κεφ. Β' ἐν Γ. Α. Ρ ἀ λ λ η καὶ Μ. Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ι, Ἀθήνησιν 1852, σ. 112.

4) Dig. 47.12.11.

5) Βασ. 60.23.11.

6) Βλ. Κ. Γ α ρ δ ί κ α, Τὸ ἐγκλημα τῆς μοιχείας ἐν τῷ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δικαίῳ, Ἀθήναι 1925, σ. 11 καὶ 42.

τῆς ἐλαφρᾶς ποινῆς τῆς προσκαίρου ἐξορίας, ἐφ' ὅσον ἦτο «ἐν τινι τιμῇ». Ἀντιθέτως, ὁ «εὐτελής» φονεὺς ἐτιμωρεῖτο βαρύτερον, ἐξοριζόμενος διηνεκῶς¹.

ι) *Εὐνουχισμός*. Αὐστηρόταται ἦσαν αἱ κυρώσεις αἱ προβλεπόμεναι ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν νομοθετικῶν κειμένων διὰ τοὺς «δι' ἡδονὴν ἢ δι' ἐμπορίαν» εὐνουχίσαντάς τινα. Οὗτοι ἐτιμωροῦντο διὰ τῶν αὐστηρῶν ποινῶν τοῦ Κορνηλίου νόμου². Αἱ ποιναὶ ὅμως αὗται δὲν ἔπληττον ἐξ ἴσου πάντας τοὺς ἐγκληματήσαντας. Καθιεροῦτο δι' αὐτῶν σαφὴς διαχωρισμὸς προσώπων. Οἱ διαπράξαντες τὸ ἀδίκημα τοῦτο «ἐντιμοὶ» ἐξωρίζοντο καὶ ἐδημεύετο ἡ περιουσία των. Οἱ «εὐτελεῖς» εἴτε ἐθανατοῦντο διὰ ξίφους εἴτε ἐρρίπτοντο εἰς τὰ θηρία³. Βραδύτερον ὅμως τόσον ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς Νεαράς 142, περιληφθείσης καὶ εἰς τὰ Βασιλικά⁴, ὅσον καὶ ὁ Λέων ὁ Σοφὸς διὰ τῆς Νεαράς αὐτοῦ 60⁵, ἐπιληφθέντες τοῦ ἐγκλήματος τοῦ εὐνουχισμοῦ ἐθέσπισαν ποινικὰς κυρώσεις, εἰς ἃς οὐδεμία διάκρισις κοινωνικῆς τάξεως τοῦ δράστου, διὰ τὴν ἐπιβολὴν ἡπιωτέρας ἢ βαρυτέρας ποινῆς, παρατηρεῖται⁶.

1) Βασ. 60.39.1. (= Dig. 48.8.1 § 5). — Ecloga ad Prochiron Mutata, T. XXXVII, 77, J.G.-R., τ. 6, σ. 304. "Ἄξιον μνείας ἐνταῦθα εἶναι ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας διὰ τὴν στοιχειοθέτησιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς μοιχείας ἀπητεῖτο ὅπως ἡ γυνὴ ἦτο «εὐπολήπτος» καὶ οὐχὶ «εὐτελής»: «Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι εἰσὶ πρόσωπα ἀμαρτάνοντα καὶ οὐκ εὐθύνονται, οἷον ὁ μοιχεύων τὴν γυναῖκα τοῦ ἀποδοῦλου αὐτοῦ, καὶ ὁ μοιχεύων προῖσταμένην καὶ δουλεύουσαν εἰς καπηλεῖον. οἱ γὰρ νόμοι περὶ τῶν εὐπολήπτων γυναικῶν σωφροσύνην προενοήσαντο, οὐδένα λόγον θέμενοι τῶν οἰκτρῶν καὶ εὐτελῶν γυναικῶν. καὶ ὁ μοιχεύων πολύφθορον καὶ πολυκοινων ὕπανδρον τῷ τῆς μοιχείας ἐγκλήματι οὐχ ὑπόκειται, εἰ μὴ τῷ τῆς πορνείας. εἰδέναι δεῖ, ὅτι ὁ ἀνὴρ τιμωρεῖται ὡς μοιχός, ἡ δὲ γυνὴ οὐκ εὐθύνεται, ὅταν ἀκουσαν αὐτὴν καὶ βεβιασμένη χειρὶ κρατήσῃ, καὶ αὐτὴ ἐρυθριῶσα τὸ γεγονός εὐθὺς οὐκ ἀνήγγειλε τῷ ἀνδρὶ παραχρῆμα» (Prochiron Auctum, XL, 101, J.G.-R., τ. 7, σ. 329). — Βασ. 60.37.67 (= Cod. 9.9.29). — Synopsis Minor, Lit. MC, 112, J.G.-R., τ. 6, σ. 465. — Ἀρμεν. 6.2.21. Πρβλ. καὶ Π.Ι. Ζέπου, Μ. Φωτεινοπούλου, Νομικὸν Πρόχειρον, Α.Ι.Δ., τ. ΙΖ', Ἀθῆναι 1959 σ. 201, 78α. Ὁμοίως Κ. Γαρδίκας, ἐνθ' ἀν., σ. 9.

2) Dig. XLVIII, 8, 3 § 4.5. Πητὴ ἄλλως τε ἦτο ἡ ἀπαγορευτικὴ διάταξις τῆς ἐκτομῆς προσώπου τινός, ἔστω καὶ συναينوῦντος. «Nemo enim liberum servumve invitum sinentemve castrare debet, neve quis se sponte castrandum praeberere debet» (Dig. XLVIII, 8,4 § 2).

3) Dig. XLVIII, 8 § 4.5. — Ecloga ad Prochiron Mutata, t. XXXVII, 78, J.G.-R. τ. 6, σ. 304.

4) Nov. Just. 142 = Βασ. 60.51.64.

5) P. Noailles — A. Dain, Les Nouvelles de Léon VI le Sage, Paris 1944, σ. 223. — J.G.-R., τ. Ι, σ. 130. — C. A. Spulber, Les Nouvelles de Léon le Sage, Cernauti 1934, σ. 240

6) Πρβλ. γενικῶς καὶ Rod. Guiland, Les eunuques dans l'empire byzantin, Recherches sur les institutions byzantines, I, 1967, σ. 166 ἐπ.

ια.) *Περιεργεία*. Τὸ ἔγκλημα τῆς «περιεργείας» ἢ «κακοτροπίας» ὑπάρχει κατὰ τὰς πηγὰς ἰδίως, ὅταν τις πρᾶγμα εἰς ἕτερον ἐνεχυρασθῇ, ὑποκρύπτων τὸ ἐνέχυρον, δολίως ἐπώλησεν εἰς ἕτερον ἢ μεθ' ἑτέρου ἀντήλλαξεν ἢ ἔδωκεν ἀντὶ καταβολῆς.¹ Μὴ ὑπαρχούσης διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο ὠρισμένης ποινῆς οἱ ἔνοχοι ἐτιμωροῦντο ἐκτάκτως². Ἡ ἐκτακτος ὁμῶς αὕτη ποινὴ δὲν ἦτο ὁμοιόμορφος διὰ πάντας τοὺς ἐνόχους. Προκειμένου περὶ τῶν «ἐντίμων» ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ ἔδει νὰ μὴ ὑπερβαίνει τὴν πρόσκαιρον ἐξορίαν ἢ τὴν ἀποβολὴν τούτων ἐκ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχον, ἐνῶ διὰ τοὺς λοιπούς, τοὺς μὴ ἐντίμους³, νὰ μὴ ὑπερβαίνει τὴν βαρεῖαν ποινὴν τοῦ μετάλλου, ἥτις κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας ἐθεωρεῖτο ὡς ἐσχάτη τιμωρία⁴.

ιβ.) «Ὁ τὴν τοῦ ζῶντος διαθήκην ἀνοίγων ἢ ἀναγινώσκων ἢ ἀποσφραγίζων» ἐτιμωρεῖτο ὁμοίως διαφόρως. Ὁ «τίμιος» ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ποινὴν τοῦ περιορισμοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «εὐτελεῆ», ὅστις ὑφίστατο τὴν βαρυτέραν ποινὴν τοῦ μετάλλου⁵.

1) Dig. 47.20. — Βασ. 60.30.2 «Οἱ περιεργοὶ λέγονται καὶ κακότροποι· τὸ δὲ τῶν περιεργῶν ἔγκλημα τοιοῦτόν ἐστι· θέλει τις πολλάκις δανείσασθαι, δίδωσιν ὡς ὑποθήκην ἢ καὶ ἐνέχυρον οἰκεῖον πρᾶγμα τῷ δανειστῇ, μετὰ ταῦτα πρὸς ἄλλον δανειστήν καὶ αὐτὸν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δίδωσιν ἢ ὑποτίθῃσιν ἢ ἀνταλλάττει ἢ διαπωλεῖ. καὶ τοῦτο περιεργία παρὰ τῷ νόμῳ καλεῖται, καὶ ὁ ποιήσας περιεργίαν τοιαύτην, ἐὰν μὲν ἰδιώτης ἦ, τὴν εἰς μέταλλον τιμωρίαν ἔχει ποινὴν, ἐὰν δὲ ἐντίμος, τὴν πρόσκαιρον ἐξορίαν. πρόσκαιρος δὲ ἐξορία καλεῖται ἡ γενομένη (γρ. γινομένη) ἐπὶ ὠρισμένῳ καιρῷ· ἐὰν δὲ ὁ τοιοῦτος περιεργὸς ἐτοιμῶς ἔχει τὰ χρεὴ πᾶσιν ἀποδιδόναι τοῖς δανεισταῖς, ἀπαλλάττεται τοῦ ἐγκλήματος, ἡγουν ἐκ τῆς κατηγορίας τῆς διὰ τὴν περιεργίαν ἐλευθεροῦται». (Synopsis Minor, Lit. ΠC. 54, J. G.-R., τ. 6, σ. 497). — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ξζ', J.G.-R., τ. 7, σ. 468. — Πρβλ. καὶ Βασ. 60.30.5 (= Cod. 9.34.1): «Ὑποθέμενός τις πολλοῖς τὰ αὐτὰ πράγματα κατέχεται τῷ στελλιονάτους ἐγκλήματι· ἐτοιμος δὲ ὢν πᾶσι καταβάλλειν, ἀπαλλάσσεται τοῦ ἐγκλήματος». — Β. Τ. Οἰκονομίδου, Ἑγχειρίδιον Πολιτικῆς Δικονομίας, ἐν Ἀθήναις 1890, § 280, σ. 950.

2) «Στελλιονάτους δὲ ἐστὶ πράξεως πονηρία·

Ὅποῖον, εἰ χρεώστης τίς τινι τῶν δανεισάντων,
εἰς ὑποθήκην πρᾶγμα τῷ προϋποτεθειμένον.

Ἐχει δ' ἐξ τρᾶορδινάριον τοῦτο τὴν τιμωρίαν». (Μιχ. τοῦ Ψέλλου, Σύνοψις τῶν Νόμων, J.G.-R., τ. 7, σ. 392).

3) Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Βασιλικῶν φράσις «ἐπὶ μὲν ἰδιωτικῶν, τὸ ἔργον τοῦ μετάλλου, ἐπὶ τῶν ἐντίμων δὲ κλπ.» δέον νὰ διορθωθῇ ὡς ἐξῆς: «ἐπὶ μὲν ἰδιωτῶν, τὸ ἔργον τοῦ μετάλλου, ἐπὶ τῶν ἐντίμων δὲ κλπ.». Τοῦτο καθίσταται φανερόν τόσον ἐκ τῆς ἀντιπραθέσεως ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ τῶν «ἐντίμων» πρὸς τοὺς «ἰδιώτας», ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς ἄλλα νομικά κείμενα, μεταγενέστερα τῶν Βασιλικῶν, εἰς ἃ ἀπαντᾷ ἡ αὐτὴ διάταξις, ἀναγράφεται ἡ λέξις ὡς «ἰδιωτῶν» καὶ οὐχὶ «ἰδιωτικῶν» (βλ. Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ξζ', J.G.-R., τ. 7, σ. 468. — Synopsis Minor, Lit. ΠC. 54, J.G.-R., τ. 6, σ. 497).

4) Βασ. 60.51.26 (= Dig. 48.19.28).

5) Βασ. 60.51.34 (= Dig. 48.19.38 § 7).

ιγ) «Ὁ ἐντολεὺς¹ τὰ τῆς δίκης προδιδοὺς δικαιώματα», «τίμιος» ὢν ἐξωρίζετο δημευομένης ὡσαύτως τῆς περιουσίας αὐτοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὁ «εὐτελής» πάλιν ἐκολάζετο βαρύτερον διὰ τῆς ποινῆς τοῦ μετάλλου².

ιδ) Ἀξία μνείας ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἐμπίπτουσα δυσμενὴς διὰ τοὺς «εὐτελεῖς» ἀκόλουθος διάταξις.

Τὰ ἐξ «εὐτελῶν» γυναικῶν τικτόμενα τέκνα τὰ προσερχόμενα ἐκ «τιμίου» γεννήτορος ἐθεωροῦντο νόθα καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ νομιμοποιηθῶσιν «οὐδὲ διὰ βασιλικῆς κελεύσεως»³.

2. Εὐτελεῖς — Λοιποὶ πολῖται

Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ ἀπαντᾷ δυσμενὴς μεταχείρισις τῶν «εὐτελῶν», οὐχὶ ὅμως ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν εὐμενῇ τῶν «ἐντίμων» κλπ., ἀλλὰ γενικώτερον τῶν λοιπῶν βυζαντινῶν πολιτῶν. Ἀξίον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ εἰς ὠρισμένας διατάξεις, δι' ὧν προβλέπονται ἀδικήματα, ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία τῶν «ἐντίμων» ἐκ τῶν ἀπειλουμένων ὑπ' αὐτῶν ποινῶν, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι διὰ τὸν βυζαντινὸν νομοθέτην ἦτο ἀδιανόητον «ἐντιμοὶ» νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τοιαῦτα ἀδικήματα. Τοῦτο π.χ. συμβαίνει εἰς τὰς ἐπιβαλλομένας κυρώσεις κατὰ τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὸ ἀδίκημα τῆς χρήσεως «νόθων σταθμῶν». Οὐδεμίαν μνείαν ποινῆς ἀπαντᾷ κατὰ τῶν «ἐντίμων»⁴. Τὴν αἰτίαν δὲ τῆς σιωπῆς ταύτης τοῦ νόμου ἐπεξηγεῖ πλήρως ὁ σχολιαστὴς τῶν Βασιλικῶν σημειῶν ὅτι: «Περὶ γὰρ ἀξιωματικῶν καὶ

1) Ἐντολεὺς = ἐντολοδόχος.

2) Βασ. 60.51.34 (= Dig. 48.19.38 § 8). — Epanagoge Aucta, τ. LII, 99, J.G.-R., τ. 6, σ. 210.

3) «Ὁ συγκλητικὸς καὶ πᾶς ἀπλῶς τίμιος ἄνθρωπος οὐδὲ διὰ βασιλικῆς κελεύσεως δύναται νομίμως ποιῆσαι, οὐς ἔσχεν ἐξ ἀτίμων γυναικῶν ἢ εὐτελῶν» (Prochiron Auctum, IV, 60, J.G.-R., τ. 7, σ. 35). Πρβλ. καὶ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1439, δι' οὗ παρέχονται εἰς τὴν κοινότητα Φλωρεντίας καὶ δὴ εἰς τὸ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς συμβούλιον ἐννέα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν («ὁ ἐπιφανὴς χορὸς τῶν ἐννέα τῆς πρώτης καὶ κορυφαίας παρ' αὐτοῖς τάξεως, τουτέστιν ὁ σημασιφόρος τῆς δικαιοσύνης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ λοιποὶ ὀκτώ, οἱ πρῶτοι τῶν τεχνῶν»), δικαιώματα διορισμοῦ νοταρίων ὡς καὶ ἡ ἄδεια νομιμοποιήσεως νόθων τέκνων. Ἐκ τῆς χορηγουμένης ὅμως ἀδείας ταύτης ἐξαίρετῇ ρητῶς «τὰ τῶν αὐθεντῶν νόθα τὰ μὴ νομίμως καὶ γνησίως ἐξ αὐτῶν προσελθόντα, ὡσαύτως καὶ τὰ νόθα τῶν μπαρόνων καὶ κομήτων καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν ἀνδρῶν» (Fr. Miklosich et Ios. Müller, Acta et Diplomata Graeca, Vindobonae 1865, τ. 3, σ. 195). Βλ. ἔτι καὶ διάταξιν ὀρίζουσαν ὅτι διὰ τὸν γάμον προσώπου τινὸς ἐν ἀξιωματι μετ' εὐτελοῦς γυναικὸς ἀπηρεῖτο ἡ καταβολὴ προικῶς: «Τὰς εὐτελεῖς καὶ ὁ μεγάλης οἰασδῆποτε ὢν ἀξίας μετὰ προικῶν γαμεῖτω» (Prochiron Auctum, IV, 36, J.G.-R., τ. 7, σ. 29. — Epitome, XXIII, 10).

4) Βασ. 60.22.6, 2 (= Dig. 47.11.6).

συγκλητικῶν τὰ αὐτὰ ποιοῦντων οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἐβάλετο ὁ νομοθέτης, ὥστε καὶ ἐπ' ἐκείνων τὰ ἴσα τολμώντων ὀρίσασθαι τιμωρίαν»¹.

Δυσμενῇ μεταχείρισιν «εὐτελῶν» ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς πολίτας ἀνεύρομεν εἰς τὰς ἀκολούθους περιπτώσεις:

α) Ἐπὶ τοῦ ἀδικήματος τῶν «τῇ εὐθηνίᾳ ἐπιβουλευόντων», ὅπερ συνίστατο εἰς τὸ «προαγοράζειν τὰ φορτία ἢ ἀποτίθεσθαι, καὶ καιρὸν ἀφορίας ἐκδέχεσθαι», ἐπὶ μὲν «εὐτελῶν» ἀδικοπραγησάντων ἐπεβάλλετο ἡ καταδίκη τοῦ «δημοσίου ἔργου»², ἐπὶ δὲ τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὸ ἀδίκημα τοῦτοπραγματευτῶν ὁ νόμος ὥριζεν ὡς κύρωσιν ὅτι «εἴργονται» ἀπλῶς τῆς «πραγματείας» ἢ ἐξορίζονται³.

β) Ἐπὶ τοῦ ἀδικήματος τῆς ὕβρεως εἰς τὰς ἀπειλουμένας κυρώσεις γίνεται διάκρισις μεταξὺ «εὐτελῶν» καὶ λοιπῶν ἐν γένει πολιτῶν. Οὕτω κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν πηγῶν «οἱ ἐλεύθεροι εὐτελεῖς ροπαλίζονται, οἱ δὲ λοιποὶ ἢ πρὸς καιρὸν ἐξορίζονται, ἢ τινος κωλύονται πράγματος»⁴.

3. Ποινὰ ἐπιβαλλόμεναι μόνον κατὰ τῶν εὐτελῶν

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν περιπτώσεων, ἐξ ὧν προκύπτει αὐστηροτέρα ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας μεταχείρισις τῶν «εὐτελῶν» ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς «ἐντίμους» καὶ λοιποὺς πολίτας, τὸ βυζαντινὸν δίκαιον καθιεροῖ καὶ ἑτέραν δυσμενῇ ὡς πρὸς τοὺς «εὐτελεῖς» διάκρισιν, ἀναφερομένην ὁμῶς εἰς τὸ εἶδος τῶν ἐπιβαλλομένων κατ' αὐτῶν ποινῶν.

Οὕτως ὑφίστανται ποιναί, αἵτινες ἐπιβάλλονται μόνον κατὰ τῶν «εὐτελῶν».

Ἡ ποινὴ ἐπὶ παραδείγματι τοῦ δαρμοῦ προϋπέθετε διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ὅτι ὁ ἀδικοπραγῆσας ἦτο «εὐτελής». Οἱ «ἐντίμοι» οὐδέποτε ἐδέροντο⁵, ἐκτὸς ἐὰν οὗτοι καθίσταντο ἔνοχοι ἐγκλήματος καθοσιώσεως. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἐκ τῆς σχετικῆς διατάξεως τῶν Βασιλικῶν καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἐπεξηγηματικοῦ σχολίου:

«Μόνοι οἱ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι ροπαλίζονται. Ἐπὶ δὲ τῆς καθοσιώσεως μόνης καὶ

1) Βασ. 60.22.6, 1 (Σχόλιον).

2) Τὴν ἔννοιαν τῆς καταδίκης τοῦ «δημοσίου ἔργου» διαλευκάνουσι τὰ σχόλια τῶν Βασιλικῶν, ἅτινα δίδουσι τὴν ἀκόλουθον ἐξήγησιν: «Τὸ δημόσιον ἔργον, ὃ γράφει ὁ νόμος, ἢ τειχοποιεῖν ἐστὶν ἐν μακρῷ τόπῳ, ἢ γοῦν ὁδοστρωσίαν ποιεῖν εὐθέτως » (Βασ. 60.51.16 σχόλιον. — 21.3.5 σχόλιον).

3) Βασ. 60.22.6. — Ἀρμ. 6.15.7. — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', νζ', J.G.-R., τ. 7, σ. 467. Βλ. καὶ διάταξιν τῶν Βασιλικῶν (60.30.3 = Dig. 47.20.3), καθ' ἣν «ὁ τὰ πράσιμα κρύπτων φορτία κατηγορεῖται τῷ ἐγκλήματι τούτῳ» (τῆς «περιεργείας»).

4) Βασ. 60.21.43 (= Dig. 47.10.45). Ὁ δὲ σχολιαστὴς ἐπεξηγεῖ τὴν φράσιν «ἢ τινος κωλύονται πράγματος» ὡς ἐξῆς: «Τυχὸν τοῦ συνηγορεῖν, ἢ βουλευεῖν, ἢ τοῖόν τι ποιεῖν».

5) Πρβλ. καὶ διάταξιν τῶν Πανδεκτῶν (49.18.3), δι' ἧς ἀπονέμεται τὸ αὐτὸ προνόμιον εἰς τοὺς ἀποστρατευθέντας στρατιώτας ὡς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν.

οί έντιμοι, ώς τίτ. 36, κεφ. 17. Σημείωσαι έντεῦθεν, ὅτι καί οί ἐλεύθεροι ἄνδρες οὐ δείρονται, εἰ μὴ εἶεν εὐτελεῖς οἱ ἁμαρτάνοντες, δίχα δηλαδὴ τῆς καθοσιώσεως. Ἐκεῖ γὰρ πάντες δείρονται, ώς τίτ. 36 κεφάλαιον 17.18»¹.

Ὅμοίως ἡ ποινὴ τοῦ μετάλλου² ἐπεβάλλετο μόνον κατὰ τῶν «εὐτελῶν». Οἱ «έντιμοι» διέφευγον τὴν βαρεῖαν ταύτην ποινικὴν κύρωση. Αἱ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διατάξεις τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας εἶναι σαφεῖς καὶ οὐδεμίαν παρερμηνείαν ἐπιτρέπουν.

«Οἱ κωλυόμενοι ροπαλίζεσθαι τὴν αὐτὴν τιμὴν τοῖς πολιτευομένοις ἔχουσι, καὶ οὔτε μεταλλίζονται.

Σημείωσαι, ὅτι οἱ τίμιοι ἄνδρες οὔτε ροπαλίζονται οὔτε μεταλλίζονται, ἀρκετὴ γὰρ αὐτοῖς τιμωρία καὶ ὁ περιορισμός»³.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ εὐεργετικοῦ προνομίου, ἦτοι τῆς ἀποφυγῆς τῆς ποινῆς τοῦ μετάλλου ἀπέλαυον οἱ στρατιῶται, οἱ ἀποστρατευθέντες, ώς καὶ τὰ τέκνα τῶν «διὰ γῆρας ἀποστρατευθέντων»⁴.

Τέλος ἄξιον μνείας ένταῦθα εἶναι ὅτι καὶ ἡ ἐξέτασις ώς μαρτύρων τῶν «εὐτελῶν» ἦτο πάντοτε ἐμβάσανος. Ὁ δὲ Μιχ. Ψελλὸς ἐμμέτρως παρουσιάζει τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἰσχύουσαν νομοθεσίαν:

«Τοὺς εὐτελεῖς δὲ μάρτυρας ὁ κριτὴς κολαζέτω,
πρὸς ἀληθείας εὔρεσιν καὶ μηδεὶς αἰτιάσθω»⁵.

Ἀντιθέτως, οἱ μὴ εὐτελεῖς, «ἀξιωματικοί»⁶, «συγκλητικοί» ἢ καὶ «τίμιοι» πο-

1) Βασ. 60.51.26 = Dig. 48.19.28 § 2. Πρβλ. καὶ Βασ. 60.50.14 (σχόλιον): «Τὸ γὰρ ροπαλίζεσθαι τῶν εὐτελῶν ἐστίν». Βλ. καὶ Synopsis Basilicorum XVIII, 7, J.G.-R., τ. 5, σ. 469. Κ. Γ. Γαργόπουλος, Ἑγκληματολογία, τ.Γ' (Σωφρονιστική), ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1960, σ. 155. Κ. Γεωργόπουλος, Ἡ ποινὴ τῆς μαστιγώσεως, Ἀθῆναι 1933 (Φροντιστ. Ἑγκληματολογίας Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν), σ. 21 ἐπ.

2) Εἰς τί συνίστατο ἡ ποινὴ τοῦ μετάλλου, βλ. ἀνωτέρω, σ. 172, σημ. 2.

3) Βασ. 60.51.26 καὶ σχόλιον (= Dig. 48.19.28 § 5).

4) Βασ. 60.51.43 (= Cod. 9.47.5). Dig. 49.16.3 § 1, 49. 18.3.

5) Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ Σύνοψις τῶν Νόμων, J.G.-R., τ. 7, σ. 387.—Βασ. 60.18.2 7 (σχόλιον). Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ 90 Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ κυροῖ τὴν πρὸ αὐτῆς νομοθεσίαν δι' ἧς ἐκωλύοντο καὶ εἰς τὸ μαρτυρεῖν οἱ «σφόδρα εὐτελέστατοι». Ὅτι ἱκανοὶ πρὸς μαρτυρίαν ἦσαν οἱ ἀνήκοντες εἰς ὠρισμένην κοινωνικὴν τάξιν βλ. P. Collinet, La procédure par libelle, Paris 1932, σ. 346 καὶ M. Kaser, Das römische Zivilprozessrecht (Hb. d. AW. X. 3, 4) München 1966, σ. 494.

6) Ἡ λέξις «ἀξιωματικοί» ὑποδηλοῖ γενικῶς τοὺς ἐν ἀξιώμασιν. Βλ. Rod. Guiland, Le sens des termes λιτός, παγκνός, ἔμπρατος, μεσόπρατος, ἄπρατος dans le Klétorologe de Philothée et dans certains chapitres du Livre des Cérémonies, Recherches sur les Institutions By-

λῖται οὐδέποτε ὑπέκειντο εἰς βασάνους¹ ἄνευ προηγουμένης βασιλικῆς διαταγῆς. Μόνη ἐξαίρεσις ὑφίστατο εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐγκλήματος τῆς καθοσιώσεως². Ὡσαύτως καὶ οἱ ἥττονες τῶν δέκα τεσσάρων ἐτῶν δὲν ὑφίσταντο ἐμβάσανον ἐξέτασιν κατὰ τὴν διάταξιν τῶν Βασιλικῶν³.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ ἐν τῷ Βυζαντινῷ δικαίῳ παρατηρουμένη δυσμενὴς μεταχείρισις τῶν «εὐτελῶν» ἐκάμπτετο μόνον ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων

zantines, I, 1967, 161. Πρβλ. ὁμοίως F. Dölger, Regesten, No 1301. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀριστοκρατία ἐν Βυζαντίῳ εἶναι τάξις κοινωνικὴ ὀφείλουσα κυρίως τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς εἰς τὸ γεγονός τῆς ἀσκήσεως δημοσίων λειτουργημάτων. (Ἰ. Ἀλεξ. Ν. Διομήδη, Βυζαντιναὶ Μελέται, Α', Ἀθήναι 1942, σ. 22, σημ. 2).

1) «Γίνωσκε, ὅτι οἱ εὐτελεῖς ἐλεύθεροι καὶ οὓς φησι τὸ 46 κεφ. τοῦ 1 τίτ. τοῦ 21 βιβ. περὶ τὴν ἀρχὴν, ἐπιδιφρίους καὶ χαμερπεῖς, καὶ παντελῶς ἀσήμεους, ἐάν, ἐν ὅσῳ μαρτυροῦσι, φανῶσι περὶ τὴν μαρτυρίαν σκάζοντες καὶ ὑπονοηθῶσι ψεύδεσθαι, βασανίζονται, ὡς φησι τὸ τε παρὸν θέμα καὶ τὸ 2 θέμ. τοῦ 27 κεφ. τοῦ 51 τίτ. τοῦ βιβ. τούτου, καὶ βιβ. 21 τίτ. 1 κεφ. 37 καὶ κεφ. αὐτοῦ 46 θέμ. 1 ἐν τέλει. οἱ γὰρ μὴ εὐτελεῖς, ἀλλὰ συγκλητικοί τε καὶ ἀξιωματικοί, ἢ καὶ ἀπλῶς τίμιοι ἄνδρες, καὶ κατὰ τὸ εἶναι τίμιοι καὶ εὐπόλητοι, καὶ σεμνοὶ ὅμοιοι ὄντες τοῖς βουλευταῖς, ὡς τὸ 5 θέμα τοῦ 27 κεφ. τοῦ 51 τίτ. τούτου τοῦ βιβ. φησί, ψευδομαρτυρεῖν ὑπονοηθέντες οὐ ροπαλίζονται. ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ἡ ἀτιμία καὶ τῆς πολιτείας ἔκπτωσις. τὸ γὰρ ροπαλίζεσθαι τῶν εὐτελῶν ἐστίν, οἷς ἀτιμία οὐκ ἐπικλᾶται διὰ τὸ καὶ χωρὶς αὐτῆς ἀσήμεους εἶναι καὶ εὐτελεῖς. γίνωσκε δέ, ὅτι οἱ ἄτιμοι, ὡς οἱ θηριομάχοι καὶ τούτους ὅμοιοι, ἐν οἷς μαρτυροῦσιν ἄνευ βασάνων οὐ πιστεύονται, ὡς βιβ. 21 τίτ. 1 κεφ. 21 θέμ. 3.» (Βασ. 60.50.14 σχόλιον). Σημειωτέον ὅτι ἡ Νεαρχὰ 90 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπέβαλλεν εἰς βασάνους καὶ τοὺς «ἀγνώστους» μάρτυρας. Πρβλ. καὶ M. Kaser, ἐνθ. ἀν., σ. 494, σημ. 63.

2) «... ὁ ἔχων προνόμιον ἢ ἀξίαν ἢ συγκλητικότητα, οὐ βασανίζεται χωρὶς βασιλικῆς κελεύσεως ἐπ' οὐδενὸς ἐγκλήματος· ἐπὶ δὲ μόνῃς καθοσιώσεως οὐδενὶ συμβάλλεται τὸ προνόμιον εἰς τὸ τιμωρηθῆναι καὶ δίχα βασιλικῆς κελεύσεως...» (Βασ. 60.36.17 σχόλιον). — «... οὐδεὶς ἔχων προνόμιον βασανίζεται χωρὶς βασιλικῆς κελεύσεως, εἰ μὴ ὁ ἐναγόμενος περὶ καθοσιώσεως» (Βασ. 60.36.16 σχόλιον). — Πρβλ. καὶ Βασ. 60.50.9 (= Dig. 48.18.10 § 1). — Πόνημα Ἀτταλειώτου, XXXV, ρβ', J.G.-R., τ. 7, σ. 472. — Synopsis Minor, Lit. GC. 37 καὶ Lit. AC. 58, J.G.-R., τ. 6, σ. 369 καὶ 338. — Prochiron Auctum, XXVIII, II, J.G.-R., τ. 7, σ. 182. Πρβλ. καὶ Αἰκ. Α. Χριστοφιλοπούλου (Ἡ Σύγκλητος εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, Ἐπετηρὶς τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. Δικαίου τευχ. 2, ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 125) ἥτις μνημονεύουσα περίπτωσιν συγκλητικοῦ ὅστις ἀνακρινόμενος ὑπεβλήθη εἰς βασάνους (Ψελλ. Χρον. II CXXXVI - CXXXVII - Κωνσταντῖνος Θ') ὑπολαμβάνει ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ παράβασιν τῆς ἰσχυροῦς τότε νομοθεσίας. Ἡ ἐν λόγῳ ὁμῶς περίπτωσις τοῦ συγκλητικοῦ ἀφεώρα εἰς ἐγκλημα καθοσιώσεως καὶ συνεπῶς, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατιθεμένων βυζαντινῶν νομοθετικῶν διατάξεων, ἡ ὑποβολὴ τούτου εἰς ἐμβάσανον ἐξέτασιν ἦτο σύννομος.

3) Βασ. 60.50.9 (= Dig. 48.18.10). Βλ. ὁμῶς τὸ ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ σχόλιον ὅπερ διευκρινίζει ὅτι: «Ὑπὲρ ἄλλου, ὑπὲρ ἑαυτοῦ δὲ ἀμαρτάνοντος ὑπομένει». Πρβλ. καὶ Βασ. 60.50.14 (= Dig. 48.18.15 § 1). — Ἀρμεν. 1.12.24.

ἐκείνων ἅτινα ἐθεωροῦντο ὡς ἰδιαζούσης βαρύτητος ὡς π.χ. καθοσιώσεως¹, φόνου γονέων ἢ συγγενῶν², κλπ.. Εἰς τὰς περιπτώσεις δηλαδή ταύτας ἡτόνει πλήρως πᾶσα εὐεργετική διάταξις ἢ προνόμιον ὑπὲρ ὠρισμένης τάξεως καὶ πάντες ἦσαν ἴσοι ἔναντι τοῦ νόμου.

II. ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΟΣ

Ἡ σταθερὰ ὁμῶς ἐντύπωσις ἢ παρεχομένη ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν νομοθετικῶν κειμένων περὶ τῆς δυσμενεστέρας, εἰς τινὰς περιπτώσεις, μεταχειρίσεως τῶν «εὐτελῶν», ἥτις καὶ ἀπετέλει ἀπόρροιν ἐπιδράσεων ἐπὶ τὸ δίκαιον τῶν ὑφισταμένων τότε διακρίσεων τῶν τάξεων, διακόπτεται ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἰσαύρων.

Πράγματι ἐν τῇ Ἰσαυρικῇ νομοθεσίᾳ, καὶ δὴ εἰς τὰς ποινικὰς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ αὐτὰ ἀδικήματα, ἅτινα ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξετέθησαν ὡς παρουσιάζοντα διάφορον ποινικὸν κολασμὸν ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ ἀδικοπραγοῦντες, οὐδαμῶς περιέχεται διάταξις ἀπειλοῦσα διάφορον ποινὴν εἰς «ἐντίμους» καὶ «εὐτελεῖς» πολίτας. Αἱ κυρώσεις πλήττουσι πάντας ἀδιακρίτως τάξεως³. Οὕτω π.χ. ἐπὶ τῆς ἐκ προθέσεως ἀνθρωποκτονίας⁴, ἐπὶ ζωοκλοπῆς⁵, ἐπὶ κλοπῆς πράγματος ἀφιερωμένου εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν⁶, ἐπὶ ἐμπρησμοῦ⁷, ἐπὶ φθορᾶς ἀνήβου⁸ ἢ διάκρισις «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» διὰ τὴν ἐπιβολὴν ἡπιωτέρας ἢ βαρυτέρας ποινῆς εἶναι ἀνύπαρκτος.

Ἡ τοιαύτη ἑλλειψὶς μνείας ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ τῶν Ἰσαύρων τῆς διακρίσεως «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» ἀδικοπραγούντων, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ τυχαία. Ἀντιθέτως, ἀποτελεῖ σαφῆ ἐνδειξὴν ὅτι ἐπὶ Ἰσαύρων κατηργήθη, νομοθετικῶς τοῦλάχιστον,

1) «Ὁ Μαεστάτις, δέσποτα, νόμος ἦν Ἰουλίου, κινεῖται δ' εἴ τις ἔπραξέ τι (γρ. ἔπραξε τί) κατὰ βασιλέων καθοσιώσεώς ἐστὶν ἔγκλημα τοῦτο μέγα, καὶ παίδων ὄντων δήμευσιν ἔχειν (γρ. ἔχει) τοῦ κολασθέντος.

(Μιχ. τοῦ Ψέλλου Σύνοψις τῶν Νόμων, J.G.-R., τ. 7, σ. 391).

2) Βλ. ἀνωτέρω, σ. 171.

3) Βλ. Bernhard Sinogowitz, Studien zum Strafrecht der Ekloge, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 21, ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 39. — K. E. Zachariä v. Lingenthal, Geschichte des griechisch — römischen Rechts, Berlin 1892 (Ἀνατ. Aalen 1955), σ. 333. Πρβλ. καὶ Ἐκλογὴ Νόμων (Προοίμ.). J.G. - R., τ. 2, σ. 14.

4) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 45. J.G.-R., τ. 2, σ. 60.

5) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 13. J.G.-R., τ. 2, σ. 55.

6) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 15. J.G.-R., τ. 2, σ. 55.

7) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 41. J.G.-R., τ. 2, σ. 59.

8) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 31. J.G.-R., τ. 2, σ. 57.

χιστον, ἡ ὑφισταμένη πρὸ αὐτῶν, διὰ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἀνισότης τῶν ἀπειλουμένων ποινικῶν κυρώσεων.

Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς ποινικὰς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς ἀπαντᾷ περίπτωσις διακρίσεως «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν», ἐν ᾗ προβλέπεται εὐμενεστέρα διὰ τοὺς «ἐντίμους» ποινή. Τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ἀδικήματος τοῦ «πορνεύοντος εἰς δούλην ἄλλοτρίαν»¹. Ἡ μοναδική ὅμως αὕτη περίπτωσις οὐδαμῶς ἐξασθενεῖ τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων ἐν τῇ ἐπιβολῇ τῶν ποινῶν ἀγνοεῖ τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις τῶν τάξεων. Διότι ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ἐκλογῆς ὑποχρεοῦσα τὸν ὑποπίπτοντα εἰς τὸ ἀδίκημα τοῦτο «ἐντιμον» νὰ πληρώσῃ 36 νομίσματα εἰς τὸν δεσπότην τῆς δούλης καὶ καταδικάζουσα τὸν «εὐτελεῖ» εἰς δαρμὸν καὶ εἰς πρόσθετον καταβολὴν νομισμάτων («καὶ εἰς ὅσον εὐπορεῖ πρὸς ἀναλογίαν τῶν λς' νομισμάτων διδόντων») ἔχει προφανῶς ὑπ' ὄψιν τῆς ἄλλης διάκρισιν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν βυζαντινῶν πολιτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ τοῦ «εὐπόρου» καὶ «ἀπόρου», ἣν φαίνεται ἀναγνωρίζον, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐκτίθεται, τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς, περιλαβὼν τὴν διάκρισιν ταύτην εἰς τὰς ποινικὰς αὐτοῦ διατάξεις².

Ἡ ἀποψις αὕτη ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μεταγενέστερα νομοθετικὰ καὶ νομικὰ βυζαντινὰ κείμενα, ἐνῶ περιέλαβον αὐτουσίαν τὴν ἐν λόγῳ ποινικὴν διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς, ἐπὶ τοῦ ἀδικήματος «τοῦ πορνεύοντος εἰς δούλην ἄλλοτρίαν», μετέτρεψαν ὅμως τὴν λέξιν «ἐντιμος» εἰς «εὐπορος».

Οὕτω διὰ τῆς λέξεως «εὐπορος» ἀντὶ «ἐντιμος» ἀπαντᾷ ἡ αὐτὴ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς εἰς τὸν Πρόχειρον Νόμον³, τὰ Βασιλικά⁴, τὴν Ἐπαναγωγὴν⁵, τὸ Πόνημα Ἀτταλειώτου⁶, τὴν Epanagoge Aucta⁷, ἔτι δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀρμενοπούλῳ⁸.

Ἡ ἐπελθοῦσα αὕτη μεταγενεστέρως μετατροπὴ τῆς λέξεως «ἐντιμος» εἰς «εὐπορος» δὲν ἦτο συμπτωματικὴ, ἀλλὰ καθίστατο ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ ἐπιβεβλημένη

1) «Ὁ πορνεύων εἰς δούλην ἄλλοτρίαν, ἐντιμος ὢν παρεχέτω ὑπὲρ τοῦ τοιούτου πταίσματος τῷ δεσπότη τῆς δούλης νομίσματα λς'. εὐτελής δὲ ὢν τυπτέσθω καὶ εἰς ὅσον εὐπορεῖ πρὸς ἀναλογίαν τῶν λς' νομισμάτων διδόντων». (Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 22. J.G.-R., τ. 2, σ. 56). — Πρβλ. καὶ Ecloga Privata Aucta, XVII, 24. J.G.-R., τ. 6, σ. 43.

2) Πρβλ. Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 11, 19, 29. J.G.-R., τ. 2, σ. 55 - 57.

3) XXXIX, 61. J.G.-R., τ. 2, σ. 224.

4) 60.37.83.

5) XL, 58. J.G.-R., τ. 2, σ. 364.

6) XXXV, 135. J.G.-R., τ. 7, σ. 476.

7) LH, 54. J.G.-R., τ. 6, σ. 205.

8) 6.3.2.

ἐκ τῶν πραγμάτων, λόγω τοῦ καθαρῶς περιουσιακοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀπειλουμένης κατὰ τοῦ «ἐντίμου» κυρώσεως πρὸς καταβολὴν τριάκοντα ἔξ νομισμάτων. Καὶ τοῦτο διότι ὁ χαρακτηρισμὸς προσώπου τινὸς ὡς «ἐντίμου» ὑπεδήλου μόνον τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ τάξιν καὶ οὐχὶ τὴν οἰκονομικὴν του κατάστασιν¹. Οὕτως ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχωσιν ἀδικοπραγοῦντες «ἐντιμοὶ» μὴ «εὐποροὶ»² καὶ συνεπῶς μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι τὴν περιουσιακὴν ποινὴν τῶν τριάκοντα ἔξ νομισμάτων. Ἐν τοιαύτῃ ὁμῶς περιπτώσει ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ἐκλογῆς, ὡς ἦτο ἐπόμενο, καθίστατο ἀνεφάρμοστος ἐπὶ τῶν ἀπόρων «ἐντίμων».

Τὴν ἀτέλειαν ἀκριβῶς τούτην τῆς διατάξεως τῆς Ἐκλογῆς, ὀφειλομένην πολὺ πιθανῶς εἰς ἐσφαλμένην διατύπωσιν, διορθοῦσιν, ὡς νομίζομεν, τὰ μεταγενέστερα νομοθετικὰ καὶ νομικὰ βυζαντινὰ κείμενα, ἅτινα καὶ μὲν περιέλαβον αὐτοουσίαν τὴν εἰρημένην διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς, μετέτρεψαν ὁμῶς σκοπίμως τὴν ἐν αὐτῇ λέξιν «ἐντιμος» εἰς «εὐπορος», ἵνα αὕτη εἶναι ἐφαρμόσιμος εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις.

III. ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ — ΑΜΒΑΥΝΣΙΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΟΣ

Βραδύτερον ἢ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐπαναφορὰ τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου διὰ τῆς Ἐπαναγωγῆς, τοῦ Προχείρου καὶ τῶν Βασιλικῶν³ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀναβίωσιν τῶν διακρίσεων καὶ τὴν ἐκ νέου ἄνισον ὑπὸ τοῦ δικαίου μεταχείρισιν τῶν ἐλευθέρων βυζαντινῶν πολιτῶν. Ἡ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ὁμῶς τῶν Ἰσχυρῶν καθιερωθεῖσα ἰσότης τῶν πολιτῶν⁴ ἐναντι τοῦ νόμου, διὰ τῆς ἀπουσίας ἐν αὐτῇ πάσης μνείας οἰωνδήποτε προνομίων, ὧν ἔχαιρον εἰς τὸ παρελθὸν οἱ «ἐντιμοὶ», ἀνταπεκρίνετο, ὡς φαίνεται, εἰς τὸ κοινὸν περὶ δικαίου συναίσθημα⁵. Τούτου ἕνεκα οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες, παρ' ὅλον τὸ πρὸς τοὺς Ἰσχυροὺς ἐκδηλωθὲν μῖσος των⁶, ἠναγκάσθη-

1) Βλ. P. Lemerle, Esquisse pour une histoire agraire de Byzance, *Revue Historique*, t. CCXIX (Avril-Juin 1958), σ. 279.

2) Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ὄρων «εὐπορος» καὶ «ἄπορος», βλέπε ἐν ἐκτάσει Μεν. Τουρτόγλου Παρθενοφθορία καὶ Εὗρεσις θησαυροῦ, ἐνθ' ἀν., σ. 63 ἐπ.

3) Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, Ἀθῆναι 1922, σ. 2.

4) Πρβλ. Charles Diehl, *Histoire de l'empire byzantin*, Paris 1919, σ. 70.

5) Περὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῶν Ἰσχυρῶν βλ. λαμπρὸν ἄρθρον Κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου εἰς λ. Βυζάντιον (δίκαιον) ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ. Πρβλ. καὶ G. Ostrogorsky, *Histoire de l'état byzantin*, Paris 1956, σ. 187 ἐπ.

6) Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 122. Γ. Πετροπούλου, Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, Β' ἐκδ., Ἀθῆναι 1963, σ. 256. Πρβλ. καὶ H. J. Scheltema, *Byzantine Law*, ἐν *The Cambridge Medieval History*, vol. IV, part II, Cambridge 1967, σ. 63.

σαν νὰ προβῶσιν εἰς τροποποιήσεις ἐπὶ τῶν Ἰουστινιανείων διατάξεων. Οὕτως ἐπέρχονται ὑπ' αὐτῶν σημαντικαὶ νομοθετικαὶ μεταρρυθμίσεις τείνουσαι εἰς τὴν ἀμβλυνσιν τῶν ἐπενεχθεισῶν ἀνισοτήτων, ἰδίως δὲ εἰς τὰ βαρέα ἐγκλήματα.

Τοιαύτας μεταρρυθμίσεις σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς τὰς ἀκολούθους:

α) Ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξετέθη, οἱ «ἐντιμοὶ», ὑφίσταντο ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἐκ προθέσεως ἀνθρωποκτονίας, τὴν ποινὴν τῆς ἐξορίας, ἐλαφρὰν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς τοὺς «εὐτελεῖς», οἵτινες ἐθανατοῦντο.

Τὸ καθεστὼς ὅμως τοῦτο τῆς ἀνισότητος τῶν ποινῶν, τὸ καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου νόμου, ἀνέτρεψεν ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων ὀρίσασα διὰ τῶν διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς ὅτι: «Ὁ φονεύων ἐκουσίως οἵασδήποτε ἡλικίας ἐστί, ξίφει τιμωρεῖσθω».¹ Ἡ θεσπισθεῖσα αὕτη ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων ἐπιβολὴ τῆς θανατικῆς ποινῆς εἰς τοὺς φονεῖς, ἀδιακρίτως τάξεως, διήρκεσε μέχρι τῶν Μακεδόνων, οἵτινες, ἐπανενεγκόντες τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, ἐπανέλαβον, διὰ τῶν Βασιλικῶν, τὴν διάκρισιν τοῦ παλαιοῦ δικαίου τὴν καθορίζουσαν διάφορον ποινικὴν μεταχείρισιν «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» φονέων.

Ἐν τῇ ἐπαναφορᾷ ὅμως ταύτῃ τῆς Ἰουστινιανείου διατάξεως περιελήφθη καὶ σημαντικὴ τροποποίησις μαρτυροῦσα σαφῶς τὴν πρόθεσιν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, ὅπως ἀμβλύνωσι τὴν ἀνισότητά τῶν ποινῶν καὶ περιορίσωσι τὴν ἐν πολλοῖς ἀτιμωρησίαν τῶν «ἐντίμων». Οὕτως ἡ σχετικὴ διάταξις τῶν Βασιλικῶν, ἐνῶ ἐπαναλαμβάνει τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου, αὐξάνει τὴν ἐπὶ τῶν «ἐντίμων» ἐπιβαλλομένην ποινὴν τῆς εἰς νῆσον ἐξορίας εἰς τὴν βαρυτέραν τοῦ περιορισμοῦ.² «Ἡ ποινὴ ἡ κατὰ τῶν ἀνδροφόνων ἐπὶ μὲν τῶν ἐντίμων περιορισμός ἐστι καὶ τελεία δήμευσις· ἐπὶ δὲ τῶν εὐτελῶν, ξίφει καὶ θηρίοις ὑποβληθῆναι»³.

Ἀλλ' ἐπὶ τῶν Μακεδόνων παρτηρεῖται ἐν συνεχείᾳ καὶ ἑτέρα σημαντικωτάτη ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἐκ προθέσεως ἀνθρωποκτονίας μεταρρυθμίσις, δι' ἧς οὐσιαστικῶς ἐπαναφέρονται οἱ προμνησθέντες ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τούτου προοδευτικοὶ ὁρισμοὶ τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων, οἵτινες ἐπέβαλλον εἰς πάντας τοὺς φονεῖς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀδιακρίτως τάξεως. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Πορφυ-

1) Ἐκλογὴ Νόμων, XVII, 45. J.G.-R., τ. 2, σ. 60.

2) «Τὸ περιορισθῆναι δὲ τοῦ ἐξορισθῆναι κατὰ πολὺ βαρύτερον». Synopsis Minor, Lit. ΦC. 26, J.G.-R., τ. 6, σ. 539. — «Πολλὴ διαφορὰ ἐξορίας καὶ περιορισμοῦ. ὁ μὲν γὰρ περιορισμός καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν οὐσίαν ἀπόλλει. ἡ δὲ ἐξορία ἐκάτερον φυλάττει, εἰ μὴ ἰδικῶς δήμευθῇ». Βασ. 60.54.14 = Dig. 48.22.14.

3) Βασ. 60.39.3. — Βλ. ὁμοίως καὶ Synopsis Basilicorum Φ. VI, 15, J.G.-R., τ. 5, σ. 571. Prochiron Auctum XXXIX, 218, J.G.-R., τ. 7, σ. 302. — Synopsis Minor, Lit. ΦC. 15, J.G.-R., τ. 6, σ. 538. — Πόνημα Ἀτταλειώτου, ΑΕ', ρμβ', J.G.-R., τ. 7, σ. 477.

ρογέννητος ἐν τῇ 29 Νεαρχῇ αὐτοῦ ὥρισεν, ὅπως οἱ ἐν ἀξιώματι φανεροὶ καὶ ἐκ προθέσεως φονεῖς ὑφίστανται καὶ οὗτοι τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, καταργήσας τὰς πρὸς αὐτοὺς χαριστικὰς διατάξεις τοῦ παλαιοῦ νόμου¹. Εἶναι δὲ ἄξιον μνείας ὅτι ἡ εἰρημένη διάταξις τῆς Νεαρχῆς 29 ἔσχεν εὐρυτάτην ἀπήχησην περιληφθεῖσα εἰς τὸ Πόνημα Ἀτταλειώτου², Synopsis Minor³, Prochiron Auctum⁴, Ἀρμενόπουλον⁵, μνημονεύεται δὲ καὶ ἐν διατάξει τοῦ Νομικοῦ Προχείρου τοῦ Μ. Φωτεινοπούλου⁶. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Ψελλὸς λίαν παραστατικῶς εἰς τοὺς στίχους τῆς Συνόψεως τῶν Νόμων τοῦ τονίζει τὴν «δικαίως» ἐπελθοῦσαν κατάργησιν τῶν προνομίων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν συγκλητικῶν ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἐκ προθέσεως ἀνθρωποκτονίας:

«Ἐπεὶ δὲ νόμον εὔρατο τοὺς πρωτοσπαθαρίους
καὶ τοὺς ἄνω συγκλητικοὺς φονέας γινομένους
τὴν κόλασιν ὑφίστασθαι μόνην τῆς ἀτιμίας,
ἕτερον αὐστηρότερον εἰσήνεγκε τῷ βίῳ,
τοὺς ἐκ μελέτης ἅπαντας φονέας δεδειγμένους,
κἄν εἴεν τῶν συγκλητικῶν, φονεύεσθαι δίκαιον (γρ. δικαίως)»⁷.

Τέλος, ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀνθρωποκτονίας δέον νὰ σημειωθῶσι καὶ αἱ ὑπ' ἀριθ. 10⁸ καὶ 11⁹ Νεαρχαὶ τοῦ Μακεδόνα αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἵτινες ρυθμίζουν τὸ θέμα τῶν προσφευγόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκουσίων φονέων. Δι' αὐτῶν παρέχεται τὸ προνόμιον τῆς ἀσυλίας¹⁰ ἢ ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ τῆς ἀιφυγίας εἰς τοὺς ἐκουσίους φονεῖς, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως ἢ διακρί-

1) Νεαρχά 29, ε', J.G.-R., τ. 1, σ. 270. — Πρβλ. καὶ Βασ. 60.39.16 (σχόλιον).

2) XXXV, ρμβ, J.G.-R., τ. 7, σ. 477.

3) Lit. ΦC. 16, καὶ Lit. Φ. σημ. ε', J.G.-R., τ. 6, σ. 538 καὶ 541.

4) XXXIX, 220, J.G.-R., τ. 7, σ. 302.

5) 6.6.21.

6) Μιχ. Φωτεινοπούλου, Νομικὸν Πρόχειρον, II. I. Ζέπου, ἐνθ' ἀν. σ. 185, ιγ'.

7) J.G.-R., τ. 7, σ. 407.

8) J.G.-R., τ. 1, σ. 230 - 231.

9) J.G.-R., τ. 1, σ. 232 ἐπ., Ἡ Νεαρχά αὕτη περιελήφθη καὶ εἰς τὸ Πόνημα Ἀτταλειώτου, J.G.-R., τ. 7, σ. 493, ιβ'. — Prochiron Auctum XXXIX, 221, J.G.-R., τ. 7, σ. 302 - 303. — Synopsis Minor, Lit. NC. 44 καὶ Lit. ΦC. 28, J.G.-R., τ. 6, σ. 477 καὶ 540. — Ἀρμενόπουλον 6.6.4. — Βασ. 60.39.3 (Σχόλιον). — Πρβλ. καὶ Πεῖραν, LXVI, 14 — LXVI, 24 — LXVI, 25, J.G.-R., τ. 4, σ. 247 καὶ 249, ἐνθα σαφῶς προκύπτει ἡ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων τῆς Νεαρχῆς 11 τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου.

10) Περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσύλου καὶ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως ἣν ἔλαβεν ἡ ἐφαρμογὴ του ἐν τῇ Ἀνατολῇ, βλ. L. Bréhier, Les institutions de l'empire byzantin, Paris 1949, σ. 241 - 243. Βλ. ὡσχύτως A. Dain et G. Rouillard, Une inscription relative au droit d'asile conservée au Louvre, «Byzantion», 1930 (v) σ. 315 ἐπ.

σεως ἐὰν οἱ ἐγκληματήσαντες ᾗσαν «ἐντιμοὶ» ἢ «εὐτελεῖς». Τὴν αὐτὴν ἔλλειψιν πάσης διακρίσεως διατηρεῖ καὶ ἡ μεταγενέστερον, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐκδοθεῖσα Νεαρά 68¹, ἥτις ἐπήνεγκε διορθώσεις εἰς τὴν Νεαράν 11 τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου.

β) Ἐπὶ φθορᾷ ἀνήβου αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου ἐπληττον διαφόρως τὸν «ἐντιμον» τοῦ «εὐτελοῦς» φθορέως. Ὁ πρῶτος ὑπέκειτο εἰς τὴν ἐλαφρότεραν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν «εὐτελεῖ», ποινὴν τῆς ἐξορίας ἢ τοῦ περιορισμοῦ εἰς νῆσον, ὁ δεύτερος ὑφίστατο τὴν βαρεῖαν ποινὴν τοῦ μετάλλου².

Ἡ ἀνισότης αὕτη τῶν ποινῶν κατηργήθη ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων. Οὗτοι διὰ τῆς Ἐκλογῆς ἐπέβαλλον εἰς πάντας τοὺς ὑποπίπτοντας εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς φθορᾷ ἀνήβου, ἀδιακρίτως τάξεως, τὴν αὐτὴν ποινικὴν κύρωσιν· ἦτοι τὴν ρινοκοπίαν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν παροχῆς ὑπὸ τοῦ δράστου τοῦ ἡμίσεος τῆς περιουσίας του εἰς τὴν φθαρεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀνήβον³.

Βραδύτερον οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες παρὰ τὸ ὅτι ἐπανεφέρον ἐν ἰσχύϊ τὰς Ἰουστινιανείους διατάξεις, ὅμως, ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς φθορᾷ ἀνήβου, οὐδαμῶς ἡγνόησαν οὔτε καὶ ἠθέλησαν νὰ παραμερίσωσι τὰς ἀπηχούσας δημῶδες δίκαιον⁴ διατάξεις τῶν Ἰσαύρων, αἵτινες ἀφ' ἐνὸς μὲν προέβλεπον ἴσην ποινικὴν τῶν φθορέων μεταχείρισιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιελάμβανον περιουσιακὴν κύρωσιν πρὸς προστασίαν τῆς φθαρείσης ἀνήβου. Διὰ τοῦτο προέβησαν εἰς τινὰ συγκερασμόν. Οὕτως, ἐνῶ ἡ εἰρημένη διάταξις τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων μνημονεύεται κατὰ λέξιν τόσο, εἰς τὴν Ἐπαναγωγὴν⁵ ὅσον καὶ εἰς τὸν Πρόχειρον Νόμον⁶, εἰς τὰ Βασιλικά πε-

1) J.G.-R., τ. 1, σ. 403 ἐπ.

2) Dig. 48.19.38 § 3.

3) «Ὁ φθείρων κόρην πρὸ τῆς ἡβης, ἤγουν πρὸ τοῦ τρισχαιδεκαετοῦς χρόνου, ρινοκοπεῖσθω καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ παρεχέτω τῇ φθαρείσῃ» (Ἐκλογὴ Νόμων, 17, λα', J.G.-R., τ. 2, σ. 57).

4) Πρβλ. L. B r e h i e r, ἐνθ' ἀν., σ. 177.

5) 40, νδ', J.G.-R., τ. 2, σ. 364.

6) 39, ξζ', J.G.-R., τ. 2, σ. 224. Βλ. τὴν διάταξιν ταύτην καὶ εἰς Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', ρλγ', J.G.-R., τ. 7, σ. 476. — Prochiron Auctum XXXIX, 177 καὶ IV, 5, J.G.-R., τ. 7, σ. 298 καὶ 27. — Synopsis Minor Lit. ΦC. 8 καὶ Lit. KC. 53, J.G.-R., τ. 6, σ. 433 καὶ 537. — Ecloga ad Prochiron Mutata, t. XIX, 14. J.G.-R., τ. 6, σ. 268. — Epitome XLV C. 100, J.G.-R., τ. 4, σ. 582. — Ἀρμενόπουλος 6.3.9. — Epanagoge Aucta, t. LII, 60, J.G.-R., τ. 6, σ. 206. — Πρβλ. καὶ Νομικὸν Πρόχειρον Μιχ. Φωτεινοπούλου (Παν. I. Ζέπου, Α. I. Δ., τ. IZ' Ἀθῆναι 1959 . σ. 202, 78γ'). — Ὁμοίως βλ. τὴν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ἐν Πείρχ, XLIX, 22, J.G.-R., τ. 4, σ. 203. — Πρβλ. καὶ Ν. Δημητράκοπούλου, Τὸ συζυγικὸν καθῆκον, Νέοι Πανδέκται, τ. 3, σ. 369.

ριέλαβον οἱ Μακεδόνες συγχρόνως, διὰ τὸ αὐτὸ ἔγκλημα τῆς φθορᾶς ἀνήβου, δύο διατάξεις διαφόρου περιεχομένου. Ἡ μία, εἰλημμένη ἐκ τῶν Πανδεκτῶν, ἐθέσπιζε βχρείας καὶ ἀνίσους κυρώσεις ἐξαρτωμένας ἐκ τῆς κοινωνικῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ δράστης φθορεὺς¹, ἡ ἄλλη προερχομένη ἐκ τοῦ Προχείρου Νόμου μετέφερεν αὐτουσίως τὰς ἐπεικτεῖς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσχυρῶν². Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν δὲ τῶν ἀντιτιθεμένων τούτων διατάξεων ἐγίνετο, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν σχολίων τῶν Βασιλικῶν³, διάκρισις ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἐκουσίας ἢ ἀκουσίας φθορᾶς. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν εἶχεν ἐφαρμογὴν ἡ ἐπεικτεστέρη διάταξις τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσχυρῶν εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ αὐστηροτέρα τῶν Πανδεκτῶν⁴.

IV. ΠΑΡΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ «ΕΝΤΙΜΩΝ»

Εὐποροὶ — Ἀποροὶ

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐμνημονεύθησαν περιπτώσεις, εἰς ἃς τὸ Βυζαντινὸν δίκαιον ἐμφανίζει ἐπιδράσεις προερχομένας ἐκ τῆς κοινωνικῆς διακρίσεως «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» πολιτῶν. Ὁμοίως ἐξετέθησαν καὶ αἱ ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἐπεληθοῦσαι μεταβολαὶ καὶ περιορισμοὶ τῶν προνομίων, ὧν ἔχαιρον οἱ «ἐντιμοὶ», ὑποδηλοῦντες σαφῶς σοβαρὰν πνοὴν νεωτεριστικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τὸ Βυζαντινὸν δίκαιον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δημώδους δικαίου⁵.

Ἀλλ' ἡ διάκρισις «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν», συνεπιφέρουσα ἄνισον μεταχείρισιν τῶν πολιτῶν ὑπὸ τοῦ νόμου, δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀπαντῶσα ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ. Ὑπάρχει καὶ ἑτέρα· ἡ τῶν «εὐπόρων» καὶ «ἀπόρων». Καὶ ἡ διάκρισις αὕτη δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου. Προϋπῆρχεν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς νομικὰς πηγὰς. Εἰς ταύτας ἐπεκράτει ἡ ἀρχή, καθ' ἣν αἱ σωματικαὶ ποιναὶ ἔδει νὰ ἀντικαθιστῶσι τὰς χρηματικὰς τοιαύτας, ἐφ' ὅσον αἱ τελευταῖαι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβληθῶσιν, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὁ ὑπόχρεως πρὸς καταβολὴν τούτων ἦτο ἄπορος⁶. Ἡ ἀρχὴ αὕτη

1) Βζσ. 60.51.34. — Synopsis Basilicorum, Φ. III, 11, J.G.-R., τ. 5, σ. 566.

2) Βζσ. 60.37.81. — Synopsis Basilicorum, Φ. III, 8, J.G.-R., τ. 5, σ. 566.

3) 60.51.34 σχόλιον. 60.37.81 σχόλιον.

4) Περὶ τούτων βλ. ἐκτενῶς Μ ε ν. Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Παρθενοφθορία καὶ Εὐρεσις θησαυροῦ ἐνθ' ἀν., σ. 41 ἐπ.

5) Πρβλ. καὶ Γ. Α. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαίου, Ἀθῆναι 1961, σ. 76. — G. O s t r o g o r s k y, ἐνθ' ἀν., σ. 188.

6) T h é o d. M o m m s e n, Le Droit Pénal Romain (μετάφρ. J. Duquesne), III, Paris 1907, σ. 335.

περιληφθεῖσα εἰς τὰς Ἰουστινιανεῖους διατάξεις¹ ἀποτελεῖ ἐν συνεχείᾳ κανόνα κυριαρχοῦντα ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ.

«Οἱ δημόσιον ἢ ιδιωτικὸν ἔγκλημα ἕξτρα ὄρδινεμ διαγιγνώσκοντες τὸν μὴ δυνάμενον δοῦναι χρηματικὴν ποινὴν ἕξτρα ὄρδινεμ κολάζουσιν².»

Διὰ τῆς παραδοχῆς ὅμως τῆς εἰρημένης ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας ἐθεμελιόυτο αὐτομάτως ἐν αὐτῇ καὶ νέα ἀνισότης μεταχειρίσεως τῶν ἐλευθέρων βυζαντινῶν πολιτῶν, ἐν τῇ ἐπιμετρήσει τῶν ποινῶν, ἐδραζομένη πλέον ἐπὶ τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος»³. Καὶ τοῦτο διότι αἱ ἐπὶ τοῦ «ἀπόρου» ἐπιβαλλόμεναι σωματικαὶ ποιναί, λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τούτου νὰ πληρώσῃ, ἦσαν κατὰ πολὺ βαρύτεραι τῆς χρηματικῆς καταδίκης. Οἱ περὶ τούτου ὁρισμοὶ τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας εἶναι σαφεῖς:

«... αἱ γὰρ πληγαὶ μείζους εἰσὶ τῆς χρηματικῆς καταδίκης»⁴.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν προρρήθεῖσαν γενικὴν ταύτην ἀρχήν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ δικαστὴς εἶχε τὴν διακριτικὴν ἐξουσίαν νὰ καθορίζῃ τὸ εἶδος τῆς ἐπιβλη-

1) Βλ. Dig. 48.19.1 § 3, 47.9.9, Cod. 1.54.6, 6.1.4.2, 8.10.12.5e, 9.16.6, 10.11.8.9. Th e o d. M o m m s e n, ἐνθ' ἀν., III, σ. 335.

2) Βασ. 60.51.1. Τὸ δὲ ἐπὶ τῆς διατάξεως ταύτης ἐνυπάρχον σχόλιον σαφῶς διευκρινίζει: «... ἀλλ' ἐὰν ὑποπτοὶ μὲν ὅλως ὦσιν, οὐ κατηγορῇ δέ τις αὐτῶν, τότε χρηματικῶς αὐτοὺς τιμωρεῖτωσαν οἱ δικάζοντες· εἰ δὲ ἀποροῦντας εὐρωσι, τότε συμμέτρως βασανιζέτωσαν, ἢ φραγγελίζονται ἢ ἐξορίζονται (γρ. φραγγελίζοντες ἢ ἐξορίζοντες) πρὸς καιρὸν. Οὕτω δὲ νοητέον καὶ τὸ 22 κεφ. τοῦ 50 τίτ. ἢ οὕτω ρητέον τὸ παρὸν θέμα, ὅτι οἱ δικασταὶ διαγιγνώσκοντες ἕξτρα-ὄρδινον δημόσιον ἢ ιδιωτικὸν ἀμάρτημα ποινὴν χρηματικὴν τὸν ἀμαρτόντα ἀπατεῖτωσαν· εἰ δὲ ἀπορεῖ, κολάζέτωσαν...». — Βλ. ὁμοίως καὶ ἑτέραν διάταξιν τῶν Βασιλικῶν, μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ σχολίου, εἰλημμένην ἐκ τῶν Πανδεκτῶν καθ' ἣν: «Ὁ περιφρονῶν τῆς περὶ ὕβρεως ἀγωγῆς διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀτιμίαν καὶ ἀπορίαν, καὶ σφοδρότερον διὰ τοῦτο ὕβριζων, σφοδρῶς τιμωρεῖται. (Σχόλιον: «... Τοῦτέστιν, ὃ μὴ μέλει κατ' αὐτοῦ κινηθῆναι τὴν ἰνουριάρουμ, ὡς παντελῶς ἀτίμω καὶ ἀπόρῳ, καὶ μὴ δὲ νὰ φαιρῇ θῆναι δεδιότι... τὰς ἐν σώματι τιμωρίας ὑφίσταται»). Βασ. 60.21.34 (= Dig. 47.10.35).

3) Αἱ βυζαντιναὶ νομικαὶ πηγαὶ ὡς «ἄπορον» χαρακτηρίζουσι τὸν πολίτην ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου ἡ περιουσία ἦτο κατωτέρα τῶν πεντήκοντα νομισμάτων (Βλ. Νεαράς 6 καὶ 15 τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Ῥωμανοῦ ἐν J.G.-R., τ. 1, σ. 216 καὶ 240). Ἀντιθέτως, ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου «εὐπορος» δὲν καθορίζεται ἀντικειμενικῶς ὑπὸ τῶν πηγῶν. Ὁ χαρακτηρισμός τινος ὡς εὐπόρου ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ ἂν ἡ περιουσιακὴ του κατάστασις ἦτο ἱκανὴ ἐν ἐκάστη παρουσιαζομένῃ περιπτώσει νὰ καλύψῃ τὸ σύνολον τῶν παρ' αὐτοῦ ἀπαιτουμένων. (Περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω βλ. πλείονα καὶ ἐκτενεῖς παραπομπὰς εἰς τὰς πηγάς, ἐν Μεν. Τουρτόγλου. Παρθενοφορία καὶ Εὐρεσις θησαυροῦ, ἐνθ' ἀν., σ. 23 ἐπ.. Πρβλ. ὁμοίως κατωτέρω σ. 196, σημ. 2).

4) Βασ. 60.51.10 = Dig. 48.19.10 § 2. Βλ. ὁμοίως Νεαράν 7 Κ. Πορφυρογεννήτου: «... εἰ δὲ ἄπορος ὢν ὁ ἐνάγων εὐρίσκεται κατὰ συγκοφαντίαν ἄδικον δίκην ἀγωνιζόμενος, μὴδὲν μὲν αὐτὸν

θησομένης κατὰ τοῦ ἀπόρου ποινῆς, τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον περιεῖχε καὶ εἰδικωτέρας διατάξεις, ἀντιμετωπίζουσας διάφορα ἀδικήματα, δι' ὧν ἐπεβάλλοντο ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμέναι κυρώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος». Τὰς διατάξεις ἀκριβῶς ταύτας, αἵτινες ἐμνημόνευον τὴν διάκρισιν «εὐπόρου - ἀπόρου» καὶ ἐπέφερον διάφορον μεταχείρισιν τῶν πολιτῶν, τὸ βυζαντινὸν δίκαιον οὐχὶ μόνο περιέλαβεν ἐν αὐτῷ ἀλλὰ χωρῆσαν ἔτι περαιτέρω ἐπεξέτεινε τὴν διάκρισιν καὶ εἰς ἄλλας εἰδικωτέρας περιπτώσεις. Συγχρόνως μάλιστα, παραλλήλως πρὸς τὴν νομοθετικὴν τάσιν ἀμβλύνσεως τῆς ἀνισότητος εἰς τὴν μεταχείρισιν τῶν «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» πολιτῶν, ἥτις ἐξετέθη ἀνωτέρω, παρατηρεῖται εἰς τὸ Βυζάντιον συντελουμένη καὶ ἑτέρα νομοθετικὴ μεταβολή, ἥς τὰ αἴτια δέον νὰ ἀναζητηθῶσιν εἰς ἐπελθούσας προφανῶς σημαντικὰς κοινωνικὰς ἀνακατατάξεις¹. Οὕτω τὰ παρεχόμενα εἰς τινὰ ἀδικήματα προνόμια εἰς τοὺς «ἐντίμους» περιέρχονται εἰς τοὺς «εὐπόρους». Διὰ τοῦ τρόπου τούτου οἱ «εὐποροὶ», εἰς τινὰς περιπτώσεις, ἐμφανίζονται ὑποκαθιστῶντες τοὺς «ἐντίμους», ἀφοῦ ὁ χαρακτηρισμὸς βυζαντινοῦ πολίτου ὡς «ἐντίμου» δὲν ἐσήμαινεν ὅτι οὗτος ἦτο ταυτοχρόνως καὶ «εὐπορος»².

Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι καὶ ἡ Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων, ἥτις, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὰς ποινικὰς αὐτῆς διατάξεις κατήργησε τὴν ἀνισότητα τῆς ποινικῆς μεταχειρίσεως «ἐντίμων» καὶ «εὐτελῶν» πολιτῶν, ἀντιθέτως ἀποδέχεται πλήρως τὴν διάκρισιν «εὐπορος - ἄπορος», περιλαβοῦσα μάλιστα ταύτην εἰς τὰς διατάξεις αὐτῆς³. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ Ἐκλογή, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν θέλει νὰ ἰσχύῃ ἡ διάκρισις «εὐπορος - ἄπορος», ὀρίζει τοῦτο ρητῶς. Τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ διατάξει αὐτῆς ἐν ᾗ ἀπειλεῖται διὰ τῆς ποινῆς τοῦ δαρμοῦ «ὁ ἔχων γυναῖκα καὶ πορνέων», ὅπου

ζημιοῦσθαι λόγῳ συνηθειῶν ἢ ἀναλωμάτων, μείζονι δὲ τιμωρίᾳ διὰ τῶν εἰς σῶμα πληγῶν καὶ ὑποβάλλεσθαι καὶ γὰρ αἱ πληγαὶ μείζους εἰσὶ τῆς χρηματικῆς κατὰ δίκης. » (J.G.-R., τ. 1, σ. 221). Πρβλ. καὶ Synopsis Minor, Lit. PC. 79 — Lit XC. 4, J.G.-R., τ. 6, σ. 501 καὶ 542. — Πόνημα Ἀτταλειώτου, τ. ΑΕ', σ', J.G.-R., τ. 7, σ. 482.

1 . Πρβλ. N. S v o r o n o s, Société et organisation intérieure dans l'empire byzantin au XIe siècle : les principaux problèmes, ἐν Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies, London κλπ., 1967, σ. 380-381.

2 . P. L e m e r l e, Esquisse pour une histoire agraire de byzance, Revue Historique, t. CCXIX (Avril - Juin 1958), σ. 279.

3 . Ἐκλογὴ Νόμων XVII, ια', κθ'. J.G.-R., τ. 2, σ. 54 καὶ 56. Ὁ Z a c h a r i ä (Geschichte des griechisch — römischen Rechts, ἐνθ' ἀν., σ. 333) ὑποστηρίζει ὅτι ἐν τῇ Ἐκλογῇ τῶν Ἰσαύρων πλήττονται διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς εὐποροὶ καὶ ἄποροι ἀδικοπραγοῦντες, διαπιστῶν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, διαφορὰν πρὸς τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν. Ἐκ τῶν ἀμέσως ὁμῶς προηγουμένων χωρίων τῆς Ἐκλογῆς καταλήγει τις εἰς ἀντίθετα συμπεράσματα.

σαφῶς διευκρινίζεται ὅτι ὁ ὑποπίπτων εἰς τὸ ἀδίκημα τοῦτο ὑφίσταται τὴν προβλεπομένην ποινικὴν κύρωσιν «κἄντε πλούσιός ἐστι κἄντε πένης»¹.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις παρατίθενται εἰδικώτεραι διατάξεις ἀπαντῶσαι ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ, ἐν αἷς προβλέπονται διάφοροι κυρώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος». Ἐν αὐταῖς οἱ «εὐποροὶ» τυγχάνουσιν εὐμενεστέρας μεταχειρίσεως τῶν «ἀπόρων», διότι ἔχοντες τὴν δυνατότητα καταβολῆς τῆς χρηματικῆς καταδίκης διαφεύγουσι τὰς βαρυτέρας σωματικὰς ποινάς, ἃς ὑφίστανται οἱ «ἄποροι».

α) *Κλοπή*. Τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων εἰς τὸ ἀδίκημα τῆς κλοπῆς, καὶ δὴ ἐν τῇ ἐπιβολῇ τῆς ποινῆς, καθιεροῖ τὴν προμνησθεῖσαν διάκρισιν «εὐπόρου - ἀπόρου», δι' ἧς οἱ ἄποροι τιμωροῦνται πολὺ βαρύτερον τῶν εὐπόρων. Οὕτως, «ὁ κλέπτων ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τῆς πολιτείας» καὶ ὢν ἐλεύθερος πολίτης, ἐὰν μὲν ᾗτο εὐπορος, ὑπεχρεοῦτο εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κλαπέντος καὶ εἰς τὴν παροχὴν τῆς τιμῆς αὐτοῦ εἰς τὸ διπλάσιον. Ἀντιθέτως ὁ ἄπορος κλέπτης ἐτύπτετο καὶ ἐξωρίζετο, ἐν ὑποτροπῇ δὲ ἐχειροκοπεῖτο². Ἡ αὐτὴ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς περιλαμβάνεται εἰς *Ecloga Privata Aucta*³, *Ecloga ad Prochiron Mutata*⁴, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸν *Πρόχειρον Νόμον*⁵, ὑπὸ εὐρυτέραν ὁμῶς διατύπωσιν. Οὕτως, ἐνῶ ἡ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς περιορίζεται εἰς τοὺς «ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τῆς πολιτείας» κλέπτοντας, ἡ διάταξις τοῦ Προχείρου ἐπιβάλλει κυρώσεις κατὰ τῶν «ἐν οἰαδήποτε πολιτείᾳ κλεπτόντων». Ἡ ὡς ἄνω διάταξις τῆς Ἐκλογῆς, ὡς ὁμῶς ἐτροποποιήθη ἐν τῷ Προχείρῳ Νόμῳ, ἀπαντᾷ καὶ εἰς *Epanagoge Aucta*⁶, *Prochiron Auctum*⁷ ὡς καὶ ἐν Ἀρμενοπούλῳ⁸.

Ἀξίον μνεῖας εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριζόμενον ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας ἀδίκημα «κλοπῆς» ὑπὸ τῶν ἀρχόντων πραγμάτων τοῦ δημοσίου.

1) Ἐκλογὴ Νόμων XVII, ιθ', J.G.-R., τ. 2, σ. 55.

2) «Ὁ κλέπτων ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τῆς πολιτείας, ἐν πρώτοις μὲν τοῦτο ποιῶν, ἐὰν ἐλεύθερός ἐστι καὶ εὐπορεῖ, πρὸς τῇ ἀποδόσει τοῦ κλαπέντος μετὰ τοῦτο διπλὴν τὴν τοῦ κλαπέντος τιμὴν παρεχέτω. εἰ δὲ ἄπορός ἐστι, τυπτέσθω καὶ ἐξωρίζεσθω. δεύτερον δὲ χειροκοπεῖσθω.» (Ἐκλογὴ Νόμων XVII, ια' J.G.-R., τ. 2, σ. 54). Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνοντο οἱ ἀκρωτηριασμοὶ πρβλ. καὶ N. S m o c h i n a, *Le Procheiros Nomos de l'empereur Basil (867 - 789) et son application chez les Roumains au XIVe siècle*, ἐν «Balkan Studies» 9, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 190, σημ. 81.

3) XVII, 50. J.G.-R., τ. 6, σ. 46.

4) XVIII, 10. J.G.-R., τ. 6, σ. 246.

5) XXXIX, 98'. J.G.-R., τ. 2, σ. 223.

6) LI, 46. J.G.-R., τ. 6, σ. 205.

7) XXXIX, 155. J.G.-R., τ. 7, σ. 296.

8) 6.5.11.

Τὸ προγενέστερον τῆς Νεαρχᾶς 105 τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δίκαιον ἀντεμετώπιζε τὸ ἔγκλημα τοῦτο αὐστηρότατα. Κατὰ τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς αὐτῆς κεφαλικῆς ποινῆς οὐχὶ μόνον οἱ σφετερισταὶ τοῦ δημοσίου χρήματος ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεργήσαντες ὡς καὶ οἱ κλεπταποδόχοι¹. Αἱ διατάξεις αὗται τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, αἵτινες οὐδεμίαν, ὡς πρὸς τοὺς ἀδικοπραγοῦντας, ἐμνημόνευον διάκρισιν, περιελήφθησαν καὶ εἰς τὰ Βασιλικά².

Ὁ Λέων ὅμως ὁ Σοφός, μεταρρυθμίζων διὰ τῆς 105 Νεαρχᾶς³ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον τὸ προῖσχῦσαν δίκαιον, ἐπιβάλλει κυρώσεις εἰς ἃς διὰ πρώτην φοράν ἐν τῷ ἀδικήματι τούτῳ ἐμφανίζεται ἡ διάκρισις «εὐπόρου - ἀπόρου». Οὕτω, τοὺς μὲν ἄρχοντας τιμωρεῖ διὰ τῆς ἐκπτώσεως ἐκ τοῦ ἀξιώματός των, ὑποχρεῶν ἅμα αὐτοὺς ὅπως ἀποδώσωσιν εἰς τὸ διπλάσιον τὰ κλοπιμαῖα, τοὺς δὲ μετ' αὐτῶν «κοινωνήσαντας», διακρίνει, διὰ τὸ εἶδος τῆς ἐπιβληθησομένης ποινῆς, ἐὰν οὗτοι εἶναι «εὐποροι» ἢ «ἄποροι». Αἱ ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀπειλούμεναι κυρώσεις εἶναι βαρύτεραι. Ἡ σχετικὴ διὰ τοὺς «κοινωνήσαντας» περικοπὴ τῆς Νεαρχᾶς ἐπιβάλλει κατὰ τρόπον σαφῆ τὴν διάφορον ποινικὴν μεταχείρισιν τούτων, στηριζομένην ἐπὶ τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος», καὶ ὀρίζει ὅτι: «εὐπόρων μὲν ὄντων πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπαγομένην ζημίαν (τὴν τῶν ἀρχόντων), ἀπόρων δὲ μάστιξιν αἰκίζομένων καὶ ἀτίμῳ κουρεῖα καὶ φυγαῖς ὑπερορίοις»⁴.

β) Εἰς τὰ Βασιλικά περιέχεται διάταξις, «ἐάν τις ἀπὸ τάφου ἀφέλῃται λίθους ἢ κίονας, ἢ μάρμαρα, ἢ ἄλλην οἵανδήποτε ὕλην», ὑπόκειται εἰς τὴν χρηματικὴν ποινὴν τῆς καταβολῆς εἴκοσι λιτρῶν χρυσοῦ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον⁵.

Τὴν διάταξιν δὲ ταύτην, ἥτις ἀπαντᾷ καὶ εἰς μεταγενεστέρας νομικὰς πηγὰς⁶, παρέλαβον τὰ Βασιλικά ἐκ τοῦ Κώδικος⁷, αὐξήσαντα μόνον τὴν ὀριζομένην ποινὴν τῶν δέκα λιτρῶν χρυσοῦ εἰς τὸ διπλάσιον.

Ἄξιον ὅμως πολλῆς προσοχῆς εἶναι ὅτι ἡ εἰρημένη διάταξις ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Σύνοψιν περιέχουσα τὴν ἀξιοσημεῖωτον πρόσθετον φράσιν: «εἰ δὲ μὴ εὐπο-

1) Cod. 9.28.

2) 60.45.16.

3) P. Noailles et A. Dain, Les Nouvelles de Léon VI le Sage, Paris 1944, σ. 343. — J.G.-R., τ. 1, σ. 173. Βλ. καὶ M. Dendias, Études sur le gouvernement et l'administration à Byzance (Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini—Roma 1936). Studi Bizantini e Neoellenici, vol. 5, Roma 1939, σ. 144—145.

4) Βλ. καὶ Βασ. 60.45.16 (σχόλιον).

5) Βασ. 60.23.14.

6) Πρβλ. καὶ Πόνημα Ἀτταλειώτου, XXXV, 61. J.G.-R., τ. 7, σ. 467.

7) 9.19.4.

ρος ἢ (ὁ δράστης), εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ πληγῶν τιμωρείσθω»¹. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος», διὸ καὶ ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν ἀξίαν ὡς ἀπαντῶσα εἰς νομικὸν κείμενον τῶν ὑστέρων χρόνων τοῦ Βυζαντίου. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ Μικρὰ Σύνοψις ἀπετέλει συλλογὴν χρησιμο- ποιηθεῖσαν εὐρύτατα ἐν τῇ πράξει ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν νομικῶν², ἡ προσθήκη αὕτη προδίδει, πολὺ πιθανῶς, τὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ ἐπιβολῇ τῆς ποινῆς εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς τυμβωρυχίας τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος» ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς δικαστικῆς πρακτικῆς.

γ) «Ψευδογραφία»: Ὁ Λέων ὁ Σοφός, ἐν τῇ Νεαρχῇ αὐτοῦ 69³, προβαίνει εἰς «ἀνακθάθαρσιν» τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐφαρμοζομένων, ρυθμίζει τὰ τοῦ τρόπου συντάξεως διαθηκῶν ὑπὸ τῶν τυφλῶν, τῶν ἀγραμμάτων καὶ τῶν γυναικῶν. Ἐν τῇ ἰδίᾳ δὲ Νεαρχῇ, μεταξὺ ἄλλων, θεσπίζει καὶ ποινὰς κατὰ τῶν γραφόντων τὰς διαθήκας τῶν ἐν λόγῳ προσώπων, οἵτινες ψευδογραφοῦντες γράφουσιν ἄλλα ἀντ' ἐκείνων ἅτινα ἤκουσαν. Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως ἐπὶ τοῦ ἐρευνωμένου ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ θέματος εἶναι, ὅτι τὸ εἶδος τῶν ἀπειλουμένων ὑπὸ τῆς Νεαρχῆς κυρώσεων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἂν ὁ δράστης εἶναι εὐπορος ἢ ἄπορος. Οὕτως, ὁ εὐπορος ὑφίσταται τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας του⁴, ἐνῶ ὁ κατὰ τοῦ ἀπόρου κολασμὸς εἶναι κατὰ πολὺ βαρύτερος· ἦτοι «σφοδραὶ μάστιγες καὶ φυγὴ ὑπερόριος».

δ) Τύφλωσις: Ἡ βυζαντινὴ νομοθεσία, διὰ τῆς Νεαρχῆς 92 τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ⁵, θεσπίζει ὡς διακεκριμένον ἔγκλημα τὴν τύφλωσιν⁶. Τὸ χαρακτηριστικὸν ὅμως

1) Synopsis Minor, Lit. TC. 16. J.G.-R., τ. 6, σ. 524.

2) J.G.-R., τ. 6, σ. 6. Πρβλ. καὶ Γ. Α. Π ε τ ρ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1961, σ. 101.

3) P. Noailles et A. Dain, ἐνθ' ἀν., σ. 249. J.G.-R., τ. 1, σ. 139. Πρβλ. καὶ Ἀρμενόπουλον 5.1.22. — Epanagoge Aucta XXVII, 42, J.G.-R., τ. 6, σ. 145. — Synopsis Minor, J.G.-R., τ. 6, σ. 378, κδ'.

4) «τὴν τῶν ἰδίων ὑπάρξεων ἀλλοτριώσιν».

5) P. Noailles et A. Dain, ἐνθ' ἀν., σ. 301. J.G.-R., τ. 1, σ. 158.

6) Ὁ Ὁδ. Λαμψίδης ὑποστηρίζει ὅτι «οὐδαμοῦ, παρὰ τὴν πληθὺν τῶν ἐν Βυζαντίῳ τυφλώσεων παρουσιάζει ἰδιαιτέτως ταύτην (τὴν τύφλωσιν) ὡς ποινὴν τιμωροῦσαν τάξιν τινὰ ἐγκλημάτων» (Ὁδ. Λ α μ ψ ί δ ο υ, Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοῖς, Ἀθῆναι 1949, σ. 68 - 69). Τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ συμμερισθῶμεν, διότι ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν νομικῶν πηγῶν τοῦ Βυζαντίου τὰ ἀντίθετα πιστοῦνται. Ἡ τύφλωσις δὲν χρησιμοποιεῖται ἐν Βυζαντίῳ μόνον ὡς ποινὴ ταῦτοπαθείας κατὰ τοῦ τυφλώσαντος. Ἀποτελεῖ ποινὴν ἐπιβαλλομένην ἐπὶ ὠρισμένων κατηγοριῶν ἐγκλημάτων, ὡς π.χ. ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας. Πρὸς τοῦτο βλ. διάταξιν τῆς Ἐκλογῆς (XVII, 15, J.G.-R., τ. 2, σ. 55) ἐπιβάλλουσιν ποινὴν τυφλώσεως εἰς τὸν κλέπτην πράγματος ἀφιερωμένου εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν. Ὁμοίως ποινὴ τυφλώσεως ἀπει-

ἐν τῷ ἐγκλήματι τούτῳ εἶναι, ὅτι, ἐνῶ ἐκ τοῦ εἵδους τῆς ἀπειλουμένης ποινῆς καταφαίνεται ἡ πρόθεσις τοῦ νομοθέτου, ὅπως ἐπιβάλῃ κύρωσιν διαπνεομένην ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνταποδόσεως τοῦ ἴσου κακοῦ εἰς τὸν δράστην τῆς τυφλώσεως, δὲν ἐλλείπει ἐν αὐτῇ καὶ ἡ διάκρισις «εὐπορος - ἄπορος» ἡ συνεπιφέρουσα διάφορον κολασμὸν τοῦ ἀδικοπραχοῦντος ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ καταστάσεως.

Οὕτω, κατὰ τὴν Νεαράν, ὁ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸν βλάψας τυφλοῦται καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸν. Ὁ δὲ βλάψας ἀμφοτέρους τοὺς ὀφθαλμούς, εὐπορος μὲν ὢν, τυφλοῦται κατὰ τὸν ἓνα μόνον ὀφθαλμὸν παρέχων ἅμα τὰ δύο τρίτα τῆς περιουσίας του εἰς τὸ θυμᾶ, ἄπορος δὲ ὢν, τυφλοῦται καὶ κατὰ τοὺς δύο ὀφθαλμούς. Ἡ εἰρημένη Νεαρά τοῦ Λέοντος περιέχεται καὶ ἐν Epanagoge Aucta¹, Prochiron Auctum², Synopsis Minor³, ἔτι δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀρμενοπούλῳ⁴. Ὁ δὲ Μ. Ψελλὸς λίαν παραστατικῶς ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τῆς Νεαρᾶς ταύτης εἰς τοὺς εὐλήπτους στίχους τῆς Συνόψεώς του.

«Ἐχει τὴν ταῦτοπάθειαν, εἴ τις τυφλώσει κόρας,
πλὴν ὀφθαλμὸν ἀντ' ὀφθαλμοῦ εἰκότως ἀποδώσει,
εἰ δέ τις ἐξορύξειεν ὄμματα, φεῦ! τὰ δύο,
αὐτὸς ἐξορυχθήσεται ὀφθαλμὸν ἓνα μόνον,
ἀντὶ δέ γε τοῦ λείποντος δότω τὴν διμοιρίαν
τῷ τυφλωθέντι παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων πραγμάτων,
εἰ δ' ἔστιν ἀπορώτατος ἐξορύχθω τὰ δύο»⁵.

ε) *Παρθενοφθορία*: Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξετέθη ὅτι ἡ βυζαντινὴ νομοθεσία ἐν τῇ ἀπειλουμένῃ ποινῇ ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς φθορᾶς παρθένου, ὑπερβάσῃς τὴν ἀνηβρότητα, διέκρινε μεταξὺ «ἐντίμου» καὶ «εὐτελοῦς» δράστου, ἐπιβάλλουσα διάφορον εἰς ἕκαστον τούτων ποινήν. Ἀπὸ τῆς Ἐκλογῆς ὅμως τῶν Ἰσχύρων, ἥτις κατήργησε τὴν διάκρισιν «ἐντίμος - εὐτελής» τοῦ προῖσχύσαντος αὐτῆς δικαίου, αἰ

λεῖται κατὰ τοῦ ἐπιχειροῦντος νὰ κλέψῃ βοῦν ἐξ ἀγέλης, ἐάν, ἐκ τῆς πράξεώς του ταύτης, ἐκφύγῃ ἡ ἀγέλη καὶ γίνῃ «θηριόβρωτος», ὡς καὶ κατὰ τοῦ κλέπτου σίτου, ἐφ' ὅσον οὗτος καταστῇ ὑπότροπος διὰ τρίτην φορὰν (Ἀρμενόπουλος, Νόμοι Γεωργικοί, 11,7 καὶ 12). Πρβλ. καὶ Α. Αἰβερτόνι, Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all'Italia, Imola 1927, σ. 143. Πρβλ. ἔτι καὶ διόταξιν τοῦ Προχείρου Νόμου (XXXIX, 58. J.G.-R., τ. 2, σ. 223) καθ' ἣν «ὁ ἐν θυσιαστηρίῳ ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἐν νυκτὶ εἰσιὼν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφελόμενος τυφλοῦσθω».

1) t. LII, 112. J.G.-R., τ. 6, σ. 211.

2) XXXIX, 223. G.J.-R., τ. 7, σ. 305.

3) J.G.-R., τ. 6, σ. 409, γ'.

4) 6.1.6.

5) Μ. Ψελλοῦ Σύνοψις τῶν Νόμων, J.G.-R., τ. 7, σ. 396.

ποινικαὶ κυρώσεις εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς φθορᾶς παρθένου τίθενται ἐπὶ ὅλως νέων βάσεων. Τὸ δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς, μὴ ἀπομακρυνόμενον καὶ τοῦτο τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνίσου ποινικῆς μεταχειρίσεως τῶν φθορέων, λαμβάνει ὡς βάσιν διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν καὶ οὐχὶ τὴν κοινωνικὴν προέλευσιν τοῦ δράστου. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος». Οὕτω διάφορος ἐπεβάλλετο κολασμὸς κατὰ τοῦ εὐπόρου, τοῦ ἐνδεεστέρου καὶ τοῦ πένητος φθορέως. Ἡ σχετικὴ διάταξις τῆς Ἐκλογῆς εἶναι σαφὴς ὀρίζουσα ὅτι «ὁ συγγινόμενος κόρη παρθένῳ, προαιρέσει μὲν τῆς κόρης, ἀγνοίᾳ δὲ τῶν αὐτῆς γονέων ἐν ὑστέρω δὲ τούτων διαγιγνώσκόντων, εἰ μὲν θελήσει λαβεῖν αὐτὴν καὶ θελήσουσι καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς, γινέσθω τὸ συνάλλαγμα· εἰ δὲ ἐν τῶν μερῶν οὐ θελήσει, εἰ μὲν ἐστὶν εὐπορος ὁ φθορεὺς, διδότης τῇ φθαρείᾳ κόρη χρυσίου λίτραν μίαν· εἰ δὲ ἐστὶν ἐνδεέστερος, διδότης τὸ ἥμισυ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· εἰ δὲ παντελῶς ὑπάρχει πένης καὶ ἀνέυπορος, τυπτόμενος καὶ κουρευόμενος ἐξοριζέσθω»¹.

Διὰ τοῦ τρόπου ὅμως τούτου οἱ εὐποροῦντες φθορεῖς, ἐπιτυγχάνοντες εὐμενεστέραν μεταχείρισιν, φαίνονται παραμερίζοντες καὶ ὑποκαθιστῶντες ἐν ταύτῳ τοὺς «ἐντίμους» εἰς τὴν ἐπεικεστέραν μεταχείρισιν, ἧς οὗτοι ἔχαιρον ἐν τῷ προῖσχύσαντι τῆς Ἐκλογῆς δικαίῳ.

Ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ἐκλογῆς, ἡ καθιερούσα ἐν τῷ ἔγκληματι τῆς φθορᾶς τὴν διάκρισιν «εὐπορος - ἄπορος», σχοῦσα εὐρείαν, ὡς φαίνεται, ἀπήχησιν περιελήφθη εἰς τὸ Πρόχειρον Νόμον², τὰ Βασιλικά³ ὡς καὶ εἰς τὰς μεταγενεστέρας βυζαντινὰς πηγὰς⁴.

ε) Ἐπιβολὴν διαφόρου ποινῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος», ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰς κυρώσεις τὰς ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τῆς Νεαρᾶς 26 τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου⁵. Ἡ Νεαρά αὕτη ἀπειλεῖ περιουσιακὰς κυρώσεις κατὰ τῶν συζύγων ἐκείνων, οἵτινες, διὰ νὰ ἐπιτύχωσι διάζευξιν, κατέφευγον εἰς τὸ τέχνασμα τῆς βαπτίσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅπερ πρὸ τοῦ γάμου ἀπετέλει τὸ κώλυμα ἐκ τοῦ βαπτίσματος, ἐχρησιμοποιεῖτο μετὰ τὸν γάμον εὐρέως, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνδρογύνων ἐν Βυζαντίῳ ὡς ἀποτελεσματικὸν μέσον λύσεως τοῦ γάμου. Τὴν κατάστασιν ταύτην σκοπεῖ νὰ περιστείλῃ ἡ 26 Νεαρά διὰ τῆς ἀπειλῆς σοβαρωτάτων περιουσιακῶν κυρώσεων κατὰ τῶν «εὐπόρων» ἐνό-

1) Ἐκλογὴ Νόμων 17, κθ', J.G.-R., τ. 2, σ. 57.

2) 39, ξε', J.G.-R., τ. 2, σ. 224.

3) 60.37.79.

4) Βλ. ἐκτενῶς ἐν Μ ε ν. Τ ο υ ρ τ ὅ γ λ ο υ, Παρθενοφθορία καὶ Εὐρεσις Θησαυροῦ, ἐνθ' ἀν., σ. 30 - 31.

5) J.G.-R., τ. 1, σ. 40 ἐπ.

χων. Οἱ «ἄποροι», ἀντιθέτως, ὑφίστανται τὰς βαρυτέρας σωματικὰς ποινάς :

«Ἀλλὰ ταῦτα μὲν (δηλαδή τὰς περιουσιακὰς ποινάς) εἶπερ εὐποροὶ εἶεν οἱ τὸ συνοικέσιον λύοντες, τεθεσπίκαμεν· εἰ γὰρ ἄπορόν ἐστι τὸ πρόσωπον, ὃ τὴν ἄκροσμον ταύτην καινοτομίαν εἰργάσατο, ἀντὶ μὲν τῆς προκειμένης ζημίας σφοδρῶς αἰκισθῆναι κελεύομεν. . .».

ζ') Ἀξία μνείας ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ δυσμενὴς ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἀντιμετώπισις τῶν ἀπόρων, προκειμένου οὗτοι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς μάρτυρες ἢ καὶ νὰ κινήσωσι οἱ ἴδιοι κατηγορίαν ἐπὶ δημοσίων ἐγκλημάτων. Αἱ βυζαντινὰ νομικὰ πηγὰ εἰδικῶς μνημονεύουσι καὶ τοὺς πένητας, ἥτοι τοὺς μὴ ἔχοντας πεντήκοντα νομισμάτων περιουσίαν, μεταξὺ τῶν προσώπων τῶν κωλυομένων «εἰς τὸ μαρτυρεῖν καὶ εἰς τὸ κινεῖν τὰ δημόσια ἐγκλήματα»¹. Τὴν δυσμενῆ δὲ θέσιν τῶν ἀπόρων, ἀποκλειομένων ὡς μαρτύρων, ὑπογραμμίζει ὁμοίως καὶ ἡ Νεαρά 27 τῆς αὐτοκρ. Εἰρήνης, ἥτις μεταξὺ ἄλλων θεσπίζει ὅπως τὰ σύμφωνα, τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ «παντοῖα» ἐγγράφα ὑπογράφονται ὑπὸ «μαρτύρων ἀξιοπίστων, ἱερέων, ἀρχόντων, στρατευομένων, εὐπορίαν ἢ ἐπιτήδευμα ἔχόντων, εὐσεβῶς δηλονότι καὶ ἐν εὐλαβείᾳ βιούντων. . .»².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καθίσταται φανερόν ὅτι τὸ βυζαντινὸν δίκαιον φέρει εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ σαφεῖς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ὑφισταμένης τότε διακρίσεως τῶν

1) «Οὐ μόνον εἰς τὸ μαρτυρεῖν εἰσὶ τινες κεκωλυμένοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κινεῖν τὰ δημόσια ἐγκλήματα· οἱ μὲν διὰ φύσιν ἢ ἡλικίαν, ὡς γυνὴ καὶ ἄνηβος, οἱ δὲ ὡς ἐνόπλιος στρατευόμενος, ἄλλοι ὡς ἄρχοντες, ἄλλοι ὡς ἄτιμοι ἢ αἰσχροκερδεῖς καὶ λαβόντες ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι ἢ μὴ κατηγορῆσαι, καὶ οἱ δύο καθ' ἑτέρων ἐγγραφάμενοι· ἄλλοι διὰ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ὡς ἀπελεύθεροι κατὰ πατρῶνων· ἄλλοι δι' ὑποψίαν συκοφαντίας, ὡς οἱ ψευδομαρτυρήσαντες· ἄλλοι διὰ πενίαν, ὡς οἱ μὴ ἔχοντες ν' νομισμάτων οὐσίαν, ὡς τὸ η' καὶ θ' κεφ. τοῦ λδ' τί. τοῦ ξ' βι. φησὶν· οὗτοι δὲ πάντες ἴδια ἐγκλήματα καὶ φόνον συγγενῶν ἰδίων δύνανται ἐκδικεῖν. παῖδες δὲ [καὶ] ἀπελεύθεροι ἐκβληθέντες νομῆς βιαίως παρὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ πάτρωνος, τὸ μὲν ἐγκλημα τῆς βίας οὐ δύνανται κινεῖν, τὸ δὲ περὶ νομῆς κινουσί, ὡς τὸ ια' κεφ. τοῦ αὐτοῦ τί. καὶ βιβλίου. ὑπέξελε τὸ περὶ καθοσιώσεως· τοῦτο γὰρ καὶ ἀπελεύθεροι κινεῖν δύνανται, ὡς βι. ξ' τί. λς' κεφαλαίῳ η'» (Prochiron Auctum XXVII, 5, J.G.-R., τ. 7, σ. 170. Πρβλ. ὁμοίως καὶ σ. 171, 9). — Πεῖρα, Α', ιε'. J.G.-R., τ. 4, σ. 128. — Βασ. 21.1.1. (σχόλιον — Ed. H. J. Scheltema et D. H o l w e r d a, σ. 1222, 8). — Πόνημα Ἀτταλειώτου, II', δ'. J.G.-R., τ. 7, σ. 429.

2) J.G.-R., τ. 1, σ. 47. Ἡ φράσις τῆς Νεαρᾶς «ἐπιτήδευμα ἔχόντων» ἔχει τὴν ἀντίστοιχόν της εἰς τὴν Νεαράν 90 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἥτις θεωρεῖ ἱκανοὺς ὡς μάρτυρας τοὺς ἔχοντας «ἀξίαν ἢ στρατείαν ἢ εὐπορίαν ἢ ἐπιτηδεύσεως ἀναμφισβήτητον». Ἡ δὲ Πεῖρα τοῦ Εὐσταθίου (XXX, 2. J.G. - R, τ.4, σ. 126) διευκρινίζει : «Ὅτι τὸ ἐπιτήδευμα, ἐξ οὗ τις προσπορίζεται αὐτῷ τὰ χρειώδη, ἀρκεῖ πρὸς εὐπορίαν, ὃ γὰρ μάρτυς εἴτε ἀξιοματικὸς ὀφείλει εἶναι, εἴτε στρατείαν ἰδίαν ἔχειν, εἴτε ἐπιτήδευμα, εἴτε νομισμάτων ν' περιουσίαν». Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Πεῖρας ὁ Χ. Φ ρ α γ κ ι σ τ α ς (Le témoignage en droit byzantin, ἐν La

κοινωνικῶν τάξεων. Οὕτως οἱ «ἐντιμοὶ» ἔχαιρον προνομιακῆς μεταχειρίσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς «εὐτελεῖς», ὧν ἡ θέσις ἐν τῷ δικαίῳ ἦτο εἰς πλείστας περιπτώσεις δυσμενῆς.

Ἀξιοσημεῖωτον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἐπελθοῦσαι, ὡς φαίνεται, σοβαρὰ μεταβολαὶ τῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῆς κρατούσης ἀνίσου μεταχειρίσεως τῶν πολιτῶν, εἶχον ἀπήχθῃ καὶ εἰς τὸ δίκαιον. Οὕτως ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων κατηργήθη ἡ εὐμενεστέρα, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς «εὐτελεῖς», μεταχειρίσις τῶν «ἐντίμων» καὶ ἐπῆλθεν ἐξίσωσις τῶν πολιτῶν ἐναντι τοῦ νόμου. Ἡ βραδύτερον, ἐπὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, ἀναβίωσις τῶν διακρίσεων, λόγῳ τῆς ἐπαναφορᾶς ὑπ' αὐτῶν τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου, οὐδαμῶς, ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸ κοινὸν περὶ δικαίου συναίσθημα. Διὸ καὶ ἐπῆνεγκον οἱ Μακεδόνες νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις τεινούσας εἰς τὴν ἄμβλυνσιν τῆς ἀνισότητος.

Εἰς ὁμοίαν ἀνισότητα μεταχειρίσεως τῶν πολιτῶν κατέληγε καὶ ἡ ἰσχύουσα ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ ἀρχὴ ὅτι ὁ μὴ δυνάμενος νὰ καταβάλῃ τὴν εἰς αὐτὸν ἐπιβληθεῖσαν χρηματικὴν ποινὴν ὑπεβάλλετο, κατόπιν δικαστικῆς ἀποφάσεως, εἰς βαρυτέραν σωματικὴν τοιαύτην, διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς διακρίσεως «εὐπορος - ἄπορος». Ἡ τελευταία αὕτη διάκρισις, ἐπακόλουθον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ εὐμενεστέρα μεταχειρίσις τῶν «εὐπόρων», ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸ βυζαντινὸν δίκαιον, κατ'ἀλοιπα δὲ ταύτης ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὰ νεώτερα νομοθετικὰ κείμενα¹. Τὸ εἰς συγχρόνους νομοθεσίας ἰσχύον σύστημα τῆς μετατροπῆς τῆς μὴ ἀποτισθείσης χρηματικῆς ποινῆς εἰς ἀνάλογον ποινὴν κατὰ τῆς ἐλευθερίας, ὡς καὶ ἡ

preuve, I, (Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions XVI. Bruxelles 1965, σ. 633) διαβλέπει τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἀπόρου» πλέον ἐλαστικὴν ἀφοῦ δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἄπορος ὁ ἔχων ἐπιτήδευμα καὶ ποριζόμενος ἐξ αὐτοῦ τὰ πρὸς τὸ ζῆν χρειώδη ἔστω καὶ ἂν οὗτος εἶχε κάτω τῶν 50 νομισμάτων περιουσίαν. Ἡ ἐλαστικὴ ἔννοια αὕτη τοῦ «ἀπόρου», ἣτις παρατηρεῖται ἤδη, ὡς ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, νομίζομεν, ὅτι ἐφηρμόζετο προκειμένου περὶ μαρτύρων, οἵτινες ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐπὶ πολιτικῶν μόνον ὑποθέσεων. Ἀντιθέτως ἐπὶ ἐγκληματικῶν τοιούτων ὁ «ἀπορος» μάρτυς, ἦτοι ὁ μὴ ἔχων 50 νομίσματα περιουσίαν ἀπεκλείετο ἀπολύτως μὴ δυνάμενος ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει νὰ χρησιμποιηθῇ ὡς μάρτυς ἔστω καὶ ἂν εἶχεν ἐπιτήδευμα. Τοῦτο, νομίζομεν, ὅτι προκύπτει ἐκ τῆς ἀποκλειστικῆς διατυπώσεως ἐτέρου χωρίου τῆς Πείρας (XXX,15. J.G. - R., τ. 4, σ. 128) καθ' ὃ «κ' χρόνων ὀφείλουσιν εἶναι καὶ ν' νομισμάτων περιουσίαν ἔχειν οἱ ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων μαρτυροῦντες».

1) Βλ. G. Ferrari dalle Spade, Il diritto penale nelle «Novelle» di Leone il Filosofo, ἐν Scritti Giuridici, I, Milano 1953, σ. 17. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι τὴν διάκρισιν ταύτην ἀποδοκιμάζει ρητῶς ὁ ἐθνομάρτυς Ῥήγας. Οὗτος μεταφέρειν εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς τὸ ἀντίστοιχον ἄρθρον τῆς διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τῆς προτασ-

προσωπική κράτησις διὰ χρέη¹, ἐδράζονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς, ὡς ἐν Βυζαντίῳ, γενικῆς ἀρχῆς, ἥτοι ὅτι ὀφείλει τις «ἀποτεῖσαι τὸ χρέος ἢ δεδέσθαι»². Ἡ ἰδίᾳ δὲ ἀρχὴ ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἄρθρον 82 § 3 τοῦ ἰσχύοντος Ἑλληνικοῦ Ποινικοῦ Κώδικος³, ὡς καὶ εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἁρθρου 245 τοῦ Ν.Δ. 11/11-6-1929 «περὶ Δασικοῦ Κώδικος», ὡς τοῦτο ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ νόμου 4173/1929⁴.

σομένης εἰς τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1793, γράφει: «... "Ὅταν πταίσῃ τινάς, ὁποιασδήποτε καταστάσεως, ὁ Νόμος εἶναι ὁ αὐτὸς διὰ τὸ πταῖσμα καὶ ἀμετάβλητος· ἡγουν δὲν παιδεύεται ὁ πλούσιος ὀλιγώτερον καὶ ὁ πτωχὸς περισσότερον διὰ τὸ αὐτὸ σφάλμα, ἀλλ' ἴσια-ἴσια.» (Λ. Γ. Βρανόυση, Ρήγας, Ἀθῆναι 1953, σ. 372).

1) Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ νέος Ἑλληνικὸς Κώδιξ Πολιτικῆς Δικονομίας καταργήσας τὴν προσωπικὴν κράτησιν διατηρεῖ ταύτην ὡς πρὸς τὰ χρέη πρὸς τὸ Δημόσιον. Οὕτω, τὸ ἄρθρον 51 τοῦ Εἰσαγωγικοῦ Νόμου τοῦ Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας ὀρίζει ὅτι: «Ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κ. Πολ. Δ. καταργοῦνται 1) αἱ διατάξεις νόμων αἱ προβλέπουσαι τὴν προσωπικὴν κράτησιν ὡς μέσον ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως κατὰ τὴν Πολιτικὴν Δικονομίαν πρὸς ἱκανοποίησιν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων, διατηρουμένων ἐν ἰσχύι τῶν διατάξεων περὶ εἰσπράξεως δημοσίων ἐσόδων...».

2) Βλ. ἐκτενῆ ἀνάλυσιν καὶ ἐμβριθεῖς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Κ. Γ. Γαργαλίου ἐν Ἑγκληματολογίᾳ, τ. Γ' (Σωφρονιστική), ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1955, σ. 167 ἐπ.

3) «3. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀπαγγελλομένης στερητικῆς τῆς ἐλευθερίας ποινῆς χωρεῖ μέχρι τῆς πραγματικῆς εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον καταβολῆς τοῦ προσδιορισθέντος διὰ τὴν μετατροπὴν ποσοῦ, μηδενὸς ἐπιτρεπομένου λόγου ἀπαλλαγῆς».

4) Ἄρθρον 245 § 2: «Τὰ δικαστήρια ἐπιβάλλοντα πρόστιμα ἢ χρηματικὴν ποινὴν ὀρίζουσι συγχρόνως, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀδυναμίας ἢ ἀρνήσεως πρὸς καταβολήν, εἰκαζομένης, ἐὰν ἅμα τῇ τελεσιδικίᾳ τῆς ἀποφάσεως δὲν καταβληθῇ ἢ καταγνωσθεῖσα περιουσιακὴ ποινὴ, ἀποτίεται ὑπὸ τῶν καταδικασθέντων κράτησις ἢ φυλάκισις λογιζομένης ἐκάστης ἡμέρας κρατήσεως ἢ φυλακίσεως πρὸς δέκα μέχρι δικοσίας δραχμὰς προστίμου ἢ χρηματικῆς ποινῆς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ. — Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐκτελέσεως τῆς κρατήσεως ἢ τῆς φυλακίσεως, ἥτις ἐκ τῆς τοιαύτης μετατροπῆς ἐπῆλθε, δύναται ὁ καταδικασθεὶς καταβάλλων τὴν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀποφάσεως ἀναλογοῦσαν πρὸς τὰς ὑπολειπομένας ἡμέρας τῆς κρατήσεως ἢ φυλακίσεως χρηματικὴν ποσότητα ν' ἀπολυθῇ...».